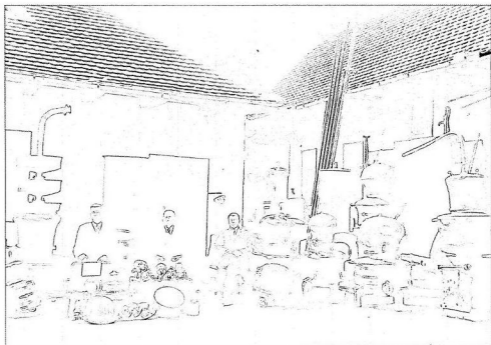

BAJAI HONPOLGÁR

2007. július

XVIII. évfolyam 7. (201.) szám

Ára: 200 Ft

Rézműves műhely Baján 1925 körül

Balról jobbra: Mayer István, Eckert Ferenc, Lajos Gábor segéd

Kacsula

Bevallom, hibba kerestem a rézbogrács-ról szóló cikket az 1987-ben megjelent Magyar Néprajzi Lexikonban. Pedig ha bajjaink szerkesztették volna, biztosan külön helye lenne benne! Mert hogy sokak szerint igazán jó hallászlét csukis rézbográcsban és uszadék fíval lehet rottyintani. Felső Barnabás gemenci természetvédelmi őr tapasztalata szerint a rézbográcsban öt perccel hamarabb fő meg a hal, és az említt tüzelési móddal még további 4-5 perccel nyerhetünk...

Ha bográccsal nem is, de készítőjével, a rézművesrel már foglalkozik a lexikon. Ő az a mesterember, aki a réznek hidegen való megmunkálásával, zömmel kisléplással hozza létre a különböző használati tárgyakat. Régebben üstgyártónak is neveztek egyik jellegzetes termékéről. A rézművesek többnyire nagyobb városokban üzték mesterségüket: különféle pálinka- és sörfőző fazekakat készítettek, továbbá üstöket szivalekvár és szappan főzéséhez, kisebb konyhaedényeket stb. És természetesen

halfőző bográcsot, amit a Mayer családban kacsulaként emlegettek.

A bajai Mayer rézműves dinasztia kezdetei – családi emlékezet szerint – egészen az űknagypapáig, az 1770-es évekig nyúlnak vissza az időben. Mayer József, a nagypapa neve Rapcsányi Baja-monográfiájában is felbukkan: az 1900-as iparkialtáson három darab tűzoltó szivattyúval szerepelt.

Idősebb Mayer István tevékenységéről tudunk a legtöbbet. Ő tulajdonképpen egy hosszabb budapesti kitérő után telepedett le

szőlővörösben és vette át az akkor jó nevű rézműves Eckert Ferenc műhelyét. A cég-tulaján is az szerepelt, hogy „Eckert Ferenc utóda Mayer István rézműves mester”. Mindez 1925 körül történt. A fő cikkek akkoriban a lekvárfűző bográcsok – elsősorban szálvaleykvár készítéséhez – és a pálinkafűző berendezések voltak. Bajáról elindulva Kalocsa, Mohács, Bácsalmás körzetben árulta termékeit a vásárokon.

A nagyobb méretű edények (fűzők, pálinkafűzők) lemezeit a Budapesti Rézhengerművekből hozták, míg a halfűző bogrács, a *kacsula* előkészítette anyagát, a „nyers” bográcsot valahonnan Szerbiából. A körte alakú halfűző bogrács végső formáját a bajai műhelyben nyerte el. Amíg ez így működhetett, vagyis a II. világháborúig, addig egyetlen lemez formálásával, kalapálással nyerte el a bogrács végső formáját. Hátránya is volt: ennek a készítésétől mőcsnak, éspedig az, hogy az edény fe-

neke mindig vékonyabb volt, mint a bogrács befelé szűkülő oldal fala, és így egy idő után kilyukadt, gyakran kellett fenekeléssel javítani.

Gyulavári Józseffel hallottam, hogy a halászlé készítésénél használt, nagyjából körte formájú rézedényt édesapja apatini bográcsként emlegette. Volt is mindig a háznál egy kisebb és egy nagyobb, amelyek olyan öregek voltak, hogy a kisebbnek már papírvékony volt a fenéke.

Szerbiában a Duna partján fekvő Apatint a II. világháborúig túnyomában svábok látták és a német kézművesség rúnyonta bélyegét a bográcskészítésre is. A hajózás is fontos szerepet játszott az apatiniak életében, így ez is elősegítette az apatini bogrács elterjedését a Duna mentén.

Gyulavári József elmondása szerint négy évvel ezelőtt, amikor Apatinban járt, a Duna-parti halászcserdában ott lógtak a különböző méretű rézbográcsok. A vendégeknak

(asztaltársaságoknak) szemük láttára, szabad tűzben, külön-külön fűzték meg a megfelelő méretű bográcsban a halászlét.

Idősebb Mayer István az 1950-es évek elején kénytelen volt feladni tevékenységét, sőt konstruált per nyomán rövidebb börtönbüntetést is kapott 1951-ben. 1956 után váltotta ki ismét iparüzési engedélyt, de ekkor már más eljárással, két daraból készült a halfűző bogrács: az oldal és a fenéklemezeket egyezően összekezesztették. 1961-ben hagyott fel a rézműves mesterséggel.

Mayer István nagy családból származott: négy leány és négy fű testvére volt, tehát összesen kilencen voltak testvérek. És mind az öt fiúból rézműves lett!

És ezzel majdnem véget is ért a történet, hiszen fia, ifjabb Mayer István, bár kitamolt a apja mellett a rézműveseséget, de az élet később más pályára sodorta.

Schmidt Antal

Az ősi forma...

A Magyar Néprajzi Levélon gazdag ismeretek hasznos tárnéza. Igen sok minden megtalálható benne, például az is, amit most képpel és szöveggel ide kigyűjtöttünk belőle:

„A bonfoglalás és kora Árpád-kori eszközkészletének egyik legjellemzőbb régészeti tárgyitusa a körte alakú cseréptást vagy cserépbogrács. Behajló peremén egymással szemközti 2-2 lyuk segítségével volt felfüggeszhető a 4-7 liter űrtartalmú edény. Eredete a Don környéki szaltovo-majaki kultúrára vezethető vissza. A Kárpát-medencébe a bonfoglaló magyar népességgel került be. Első sorban az alföldi tájakon terjedt el. Használata a 13., néhol a 14. századig mutatható ki. Az újkor ős- és bográcsformákkal való kapcsolata eddig nem vizsgálták.”

Azt azonban minden bizonyálat kimondhatjuk, hogy olyan finom halételt aligha fűt bezzük, amelyet mi ismertünk.

...és a mai

Július 14-én ilyen bográcsok százában fog rotyogni a halászlé Baján, a „Halászlé fővárosában”.

Jó étvágyt kívánunk hozzá!

A villanyvilágítás bevezetésének előzményei Baján

„Baja thjff.város villanyvilágítás nélkül szűkölködik.”

(Dr. Vojnics Ferenc polgármester)

Számunkra természetes, hogy villannyal világítunk, ám ez még a 20. század első felében sem volt mindenki számára így. A tudósok már a 19. század eleje óta rengeteg találmánnyal segítették az áram világításra való felhasználását, de például az iverlángpáncsok még annyira erős volt a fénye, hogy belső világításra nem voltak alkalmasok. Ezt a problémát 1879-ben Edison szénizzószálalás villanykörte feltalálásával oldotta meg, amit két évvel később a párizsi elektrotechnikai kiállításban mutatott be a nagyközönségnek. Ennek a kiállításnak köszönhető, hogy a villanyvilágítás az egész világon kezdett elterjedni. Edisons találmányának híre hamarosan Bajára is eljutott, hiszen 1882-ben Schleicher Antal, a város mérnöke, arra vonatkozóan tett javaslatot a városnak, hogy hogyan lehetne a víz erejét felhasználni áram előállításra. Javaslatát a szeptember 16-i közgyűlésen a következőképpen hangzott el:

„Tekintetes Tanács! Edisonsnak a villanyos világítás terén tett felfedezései óta, a villamos világítás mind nagyobb és nagyobb tért hódít magának – s igen sokszor még ott is előnyvel alkalmazták, ahol a légszivárgóvilágítás már berendezett.” Majd azzal folytatja, hogy „a hol a természet adta vízi erő használtatik fel... a villamos világítás a légszivárgóvilágításnál határozottan olcsóbb, – mert a tüzelőanyag egészen elcsúsz. Franciaországban p. el. A vízejére villamos világítás előállítására már gyakran használtatik fel s igen előnyösen.

Baján hol azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Duna víz olcsó ereje feletlen mennyiségben rendelkezésünkre áll, – csak annak a czélunkra történő hogy s mikénti felhasználása a megoldandó kérdés.

A villamos világítás létesítésére legelőszóbban vélem, ha egy dunai malom kibéreltetik s a budapesti Ganz féle részvénytársaság által elő állított Cziperovszky féle villamosgép beszeresztetik, mely a malomban volna elhelyezendő, – a honnan talán leghelyesebb ha egy víz alatti sodronyon (gabel) a villamosgép a partra, innen pedig azalpokon megerősítendő huzalon a városba vezetendő a villamos világításra berendezendő lámpák világítására.

Ezen egy malom s ehez megfelelő nagy Cziperovszky féle villamosgép természet-

tes, hogy valamennyi lámpának megvilágítására nem volna elegendes; – de elegendőségre való kezdeményezésnek, a villamos világítás tovább fejlesztésére s városunkban történő általánosítására. Meg kell jegyezmem, miszerint jégzártas idejében, ami átlag 3 óra tehető a víz erejét olcsón bérbe vehető locomotivok segítségével lehetne pótolni.”

Az első ismert tervben nagy szerepet játszott a Ganz gyár, és a város vezetői a későbbiekben is ragaszkodtak ehhez a céghez, bár pl. a gázgyár építéskor több vállalkozó is szóba került. A villanyvilágítás viszonylag késői behozatalának, illetve annak, hogy villanytelep soha nem épült Baján, több oka is volt. Az egyik, hogy az 1880-as évek elején a villanyvilágítás még nagyobb hálózat vagy egy egész város világításának céljára nem volt alkalmas, a rendszert csak sok hibával tudták működtetni. Erről a város vezetője és mérnöke nemcsak a Szegeden 1882. novemberétől a Boldogasszony sugárúton és a Gitzela téren tartott próbavilágítás alkalmával szerzett tapasztalatokat, hanem az 1883-as bécsi villamosági kiállításra is.

Az 1880-as évek elején még úgy tűnt, hogy a város villanyvilágításának megvalósul, hiszen 1882-ben a Ganzon kívül még két cégtől, a berlini Siemens és Halske cégtől és a párizsi Société Electrique Edison cégtől is kapott ajánlatokat a város. A két cég közül valamelyiknek a kérestről ezután készült a lakossági igények felmérése. A felmérésre 1883 nyarán került sor. A fennmaradt alírási ívek szerint az akkor tizenkilenc ezer főt meghaladó lakosságból szűkösen vállalkoztak a villanyvilágítás bevezetésére, melyből nyolc izentény volt (pl. a postahivatal, a gimnázium), a többiek nagyobb részt kereskedők lehettek, mert valamennyi „lámpagok” nagy részét (200-at) üzleti helyiségek igényelték, mely az összes igény 44 %-át tette ki, szobákba csupán egyvel kevesebben, ötvenhétven 107 villanygót (23%) kértek. Nagyobb termék megvilágításra 16 igényből 78 lámpára érkezett igény (17%). Legkevesebb igény a lépcsőházak megvilágítására jelentkezett, mivel Baján alig volt akkoriban emeletes ház. Összesen négyezerhatvan „lámpa”, azaz villanygőrtre jegyeztek elő az alírási ívekben. Erről jegyezte meg Erdélyi Gyula, a város akko-

ri főjegyzője, hogy „...ezen összeírás még nem tünteti ki az egész szükségletet, mely csak a villamos világítás behozatala alkalmával fog teljes mértékben nyilvánlani.”

Ugyanebben az évben a közgyűlés hét tagból álló világítási bizottságot választott. A bizottság tagjai voltak: Scheibner Gyula főkapitány, Dr. Ivancsics Pál, Pankovics Ernő, Latinovics Gyula, Kigel János, Pollemann Bertalan, és Heller János. Megállapodtak, hogy az új, modern világítás csak a belvárosba vezetik be, az áramszolgáltató kábel a gőzfürdő közelében lévő városi kertben állítják fel. Erre nem került sor, mivel a Ganz gyár akkor még nem foglalkozott virokok világításával, csak ehhez szükséges eszközöket gyártott. A Siemens az előzetes tervek szerint – a város alaprajzának ismeretében – kb. 150 izozónyú lámpa felállítását 25 000 forintot végezte volna el, de a város vezetője nem volt hajlandó kifizetni a Siemens mérnökeinek bajai tartózkodását (kiszállási költségét).

Az 1884. február 13-i közgyűlés döntött a villanyvilágítás bevezetésének ideiglenes elvetéséről, s a már több évtizede – Magyarországon is – kipróbált gázvilágítás bevezetéséről. Magyarász Ferencnek a Bács-Bodrog vármegye monográfijára I. kötetében megjelent városismertetője szerint a város: „nagyot hibáztat akkor, a midőn egy augsburgi részvénytársasággal 50 évre szóló szerződést kötött a város világítására nézve, mert bár az ipari gázt itt is olcsóbban számítják s a belváros területén Auer-égek világítanak: a város keze még is meg van kötve és nem szabadulhat e most már elavult világításról.” A város vezetői ekkor egyáltalán nem hibáztak, sőt a legkorláteltököttesen próbálták eljárni. Temesváron kívül ekkor több más város tapasztalatait is begyűjtve döntöttek a gázvilágítás mellett. A város gazdasági helyzete és káros volta az oka annak, hogy a dualizmus időszakában nem valósulhatott meg a villanyvilágítás. Ez a kijelentés természetesen csak a közvilágításra vonatkozik, hiszen az 1910-es években több mozi is üzemelt a városban, sőt néhány gyártelepnek is volt saját áramfogyasztója. A gimnáziumi tanulókat is bevezették a villamosgép rejtelmébe, tehát a villamos áram akkor sem volt teljesen ismeretlen a városban.

Húsz évvel később a közkórház villanyvilágításán is gondolkodtak, amit akkor egyszerűsége és tisztasága mellett az egészségügyi szempontok is kívánatosnak tettek. A kórház villanyvilágítására Szűcs Ödön bajai mezőgazdasági gépgyáros tett ajánlatot a városnak 375 lizzó- és 3 1/2 lóerőre az addigi 100 gázlámpa helyett. A gázyár az Auer-égyik beszerelési költségeinek csökkentését ígerte arra az esetre, ha a közkórházba nem vezetik be a villanyt, majd a kórház által fizetendő gázrát is csökkentte. 1906-ban azért vetették el a kórház saját áramfejlesztőjének tervét, hogy hamarosan felépítik a városi villanytelepet. Erre vonatkozóan már 1904-től folytak tárgyalások a Ganzsal – amiben nagy szerepe lehetett annak, hogy 1904 óta új főmérnök volt a városnak: Rauschenberger Ferenc. Az 1905. november 4-i gazdasági bizottsági ülés azt a döntést hozta, hogy az előmunkálatokkal a Ganzt bízza meg, s az előmunkálatok költségével, 10 000 koronával olcsóbbnak veszi majd a versenytárgyaláson. Az előmunkálatok elvégzésére 1906 elején került sor, amikor Székely Miksa mérnök járt is a városban, hogy a helyszíni méréseket elvégezze.

Válószínlag a vetélytárs, a Siemens és Schuckert művek sugalmazására a Kereskedelmi Minisztérium a Ganznak adott előmunkálatokat – és a 10 000 koronás „előnyt” – a szabad verseny csorbításának értékelte. Annak ellenére, hogy törvény mondta ki a magyar vállalatok előlterbe helyezését, bármilyen hivatalos beszerzés esetében. Természetesen a gyár-, gyártelep-üzemlétségek is ebbe a kategóriába tartoztak. „Amióta a novemberi közgyűlés a Schuckert céget abbéli kérelmével, hogy az előmunkálatokat teljesítse, elutasította, Dr. Klénáint György véleménye nyert többséget. [...] mindazonáltal a kisebbségnek ez a felfogása, hogy az utcák és terek világítását kizárólag a légszuszogó láthatja el, megzavirlelendő és respektálatlan, mert a város kiterzi magát egy kiszámíthatatlan kimenetelű kártérítési pernek.” A *Baja és vidéke* tudósítója nem tudta, hogy a jogelvi bizottság másik tagja, dr. Rajk Aladár már megtalálta a megoldást a per kikerülésére, mert a gázyárral kötött szerződés csak a belvárosra vonatkozott: „Ha ezen világítási körön kívül a város jogosult a közvilágítást a ma nálánál rosszabb világítási móddal ellátni, a nélkül, hogy ez által a társaság jogai érintetnének, úgy a város abban sem lehet korlátozva, hogy a világítást jobba tesse.” Végül is azt a határozatot hozták, hogy „a villamos vilá-

gítás a közvilágítás számbavétel nélkül csupán a magánfogyasztás céljára is vállalati uton létesíthető lesz”.

A város végül is 1906 decemberében elfogadta a gázyár ajánlatát az Auer-égyik bevezetésére, annak ellenére, hogy tudta, hogy ezt a jobb és takarékosabb gázvilágítási formát a cég más városokba alacsonyabb ártért vezette be. A gázlámpák Auer-égyével való felszerelésére vonatkozó ajánlatot 1907 elején fogadta el a városi tanács, és októbertől már ilyen lámpák világítottak estként a város utcáin.

1906 decemberében a közgyűlés utasította a Ganzt, hogy a tervekét csak magánvilágításra vonatkozóan dolgozza át, és a Ganz 1908-ban a villanyvilágítási terve megvalósítása érdekében lemondott a neki biztosított előnyökről, mégis csak 1912-ben jutott a villanyvilágítás behozatala tőbjöli megvalósításához, amikor a város által megvett egykori vattagyárt a villamos telep helyeként is gondolták hasznosítani a bajai ipar fejlesztése érdekében. Az elektromos telep felállítására vonatkozó pályázat meghirdetése után a gázyár a városral folytatott tárgyalásait az olcsóbb gázvilágításról beszűkítette. A villanyvilágítási pályázat feltételeit a Pesten dolgozó, de bajai származású Horváth Iván okl. mérnök készítette.

1913. október 29-én a városi közgyűlésen Fehér Jenő – az akkori városi mérnök – a villanyvilágítás bevezetésével kapcsolatban azt javasolta, hogy az addig felmerülő megoldásokkal ellentétben ne egy vállalkozó, hanem a város építse meg a villanytelepet. Erre ugyanis akkor már az országban számos példa akadt, többek közt Kecskemét és Zombor is így oldotta meg a villanyvilágítás bevezetését. Fehér Jenő városi üzemeltetés, vagyis házi-kezelés mellett sokkal jobbnak tartotta a bérbe adást, amit november 17-én a téma részletes kifejtésekor a következőképpen indokolt: „A bérleti rendszer volna tehát az a középút, amely a házi kezelés és a koncessziós üzem között áll. Ez a rendszer teszi egyedül elfogadható alapon lehetővé az elektromos üzem mielőbbi megindítását anélkül, hogy a város költségvetése egy fillérel is megerhelhetnének. Hogy pedig az az üzemi rendszer a városra nézve nyújt-e pozitív előnyöket, vagy sem, azt csakis akkor dönthetjük el, amikor a telep létesítésére megtartandó versenytárgyalás a város konkrét ajánlatokat kap.” A versenytárgyalás határidejéül először 1914. január elsejét tűzték ki, a versenytárgyalási hirdetmény – Kollár nyomda által készített – plakájtán az 1914. febru-

ár 20. de. 10 órai határidő olvasható, később ezt meghosszabbították március 21-ig. Ebben a hirdetményben már szerepel az – amit az 1920-as években valósítottak meg –, hogy az elektromos mű nemcsak a város lakosságá és iparosai, hanem a közel fekvő községek köz- és magánvilágításának ellátására is szolgáljon, illetve a közeljövőben ilyen célra is bővíthető legyen. A korábbi tapasztalatokból okulva a Versenytárgyalási hirdetmény végén a következőket is kikötötték: „A város fenntartja magának a jogot arra, hogy a beérkezett ajánlatok között tekintet nélkül az ajánlati összegről szabadon válaszson”, és „a város a tervezési költségek megtérítésére igényt nem tartat. Kártérítési igényük még abban az esetben sem lehet, ha a város az elektromos mű létesítésétől eltekint”.

A pályázatra hét ajánlat érkezett be, a város a Ganz-féle Villamosági Részvénytársaság ajánlatát fogadta el, amiben közrejelezhető az is, hogy a teleptervezési osztályban egy fiatal bajai okl. gépészmérnök, Horváth Iván dolgozott, és az előzetes tervezetet is – a pályázat alapját – ő készítette el. 1914 augusztusában a szakértők is ezt a tervet találták a legjobbnak, majd a világháború alakulása miatt nem valósulthat meg. 1917-ben – a két évvel korábban választott polgármester – dr. Vojnics Ferenc mégis megkezdte az előmunkálatokat, hogy a háború után azonnal hozzákezdhesse a villamosításhoz.

1921-ben ismét Vojnics Ferenc polgármester volt az, aki elfogadta dr. Bajai Ernő vegyész mérnök és Szilágyi György, az egyik városi mozi tulajdonosa, javaslatát, és Horváth Ivánt mint szakértőt, és a városi villanyvilágítási megvalósítás legsergetőbb feladatának jelentette ki. Ebben közrejelezhető az is, hogy a világháború és a békekötések következtében nemcsak a vasúti szállítás akadózott, hanem a gázyártáshoz szükséges külföldi szénem sem lehetett beszerezni. Az 1920-as évek elején több megoldás is felmerült a villanyvilágítás bevezetésére, sőt új megoldásként több esetben is felmerült a villanytelep építése helyett a tűrvezeték építésének gondolata. Az egyik első ajánlat szerint a takarogógyár, illetve a Bajára telepített gácsi posztógyár, ami a vattagyárt területét kapta meg, tulajdonosa, a Magyar Városi Bank ajánlotta fel az átalakított, egykor a poprádi áramellátására szolgált generátort. A tífagyár áramfejlesztője is szóba került. Dr. Kiss György, Baju volt kormánybiztosa az esztergomi villanytelep-

nek két régóta fizemen kívül álló 300 HP teljesítményű gőzgépet ajánlotta. Amikor 1925-ben kiderült, ezekkel gazdaságosan nem lehetett volna áramot termelni, sajóper lett az ügyből.

1923-ban a Posztógyár is újból ajánlatot tett a városnak. Az ajánlat a városi villanyvilágítására vonatkozott, ugyanis ekkor építettek ki egy nagyfeszültségű (5000 V-os) légvezetéket a cég két telephelye között, s a városnak éppen nem volt gázvilágítása. Mivel a városi csatlakozó vezeték nagyfeszültségű volt, ezért a pincében egy transzformátort kellett elhelyezni. Ezt már eleve úgy választották, hogy később is, ha megépül a városi villanytelep, használható lehessen.

1924-ben a kicsávolyi templom építője, Czeflinger Lajos tett ajánlatot Kiscsávoly

villany közvilágítására, a Goldschmidt-féle műfajától egy kilométeres távolságra. Ez az infláció miatt nem valósult meg. Júliusban Szalay István elektromos nagykereskedő azzal kereste meg a polgármestert, hogy az Esztergom-szászvári Községháza Rt. mázaszsásvári szénbányájának villamoskörpontjából lássák el Baját. Éppen ekkor nyári szabadságon Baján töltötte Horváth Iván, aki szakértőként bekapcsolódott a tárgyalásokba. A tétvezték Szekszárdon keresztül kellett volna vezetni, ezért a későbbi tárgyalásokat már Szekszárddal közösen a Salgótarjáni községháza Rt-vel, Bornemiszsa Gézával folytatták.

Másik megoldás lehetett volna a DGT pécsújhelyi körpontjából, bár ők a tétvezték tökéhiány miatt nem tudták volna

kiépíteni. Végül a Magyar királyi Komló Községhányahivatal akkor nem kihasználta villamosáramfejlesztő-körpontjának ajánlatát fogadta el a város közgyűlése 1925. szeptember 29-én. Közben a bajai légszuszgyárat is megvette a város, s ezért a villanyvilágítási terv belügyminiszteriumi elfogadása után 1926 április 20-án megalkotották a Városi Gáz- és Villamosüzemek Baja céget, melynek igazgatója Horváth Iván lett, aki addig a város tétveztékét dolgoztog. Áríz és más nehézségek miatt nem sikerült a város terve a karácsonyi villanyvilágításról, s így a gázvilágításhoz hasonlóan csak februárban, 40 évvel a gázvilágítás bevezetése után kezdődött el az áramszolgáltatás Baján.

Fábián Borbála

Dr. Rapsányi Jakab aláírása

A Türr István Múzeum gondozásában, reprint kiadásban jelent meg elmúlt év decemberében dr. Rapsányi Jakab *Baja és Bács-Bodrog vármegye községeit* című, 1934-ben kiadott munkája. A kötet végén Merk Zsuzsa és dr. Rapsányi László *Meghésített emlékezés* című tanulmányában „bomlik ki” városunk monográfusról a rendkívül alapos, az olvasó érdeklődését felkeltő és „mai országhatáron túlnyúló, regényes életrajz.”

A Rapp Jakabként született későbbi jánoshalmi községi orvos a kor szokása szerint az 1930-as években Rapsányira magyarosította vezetéknevét. A következőkben „... a saját, s maga Rapp Jakab is sokszor rosszul írta a magyarosan csendes nevet. Az újságcikkekben többször jelenik meg Rapsányiként, s a Türr István Múzeum könyvtárában található *Jánoshalma története* című mű-

velet maga a szerző is Rapsányiként dedikálta. Nincs szükség grafológiai skatundásra ahhoz, hogy lássuk, az aláírás a Rapp-ig folyamatos, ezt követően van a tírés” – írják a tanulmány szerzői.

A leírathoz kapcsolódik az a dedikálás, amely egy, a közelmúltban elkért Baja-monográfia példányának címlapján olvasható:

MAGYAR VÁROSK MONOGRAFIÁJA
BAJA ÉS BÁCS-BODROG VÁRMEGYE KÖZSÉGEI

BAJA

ÍRTA
DR. RAPSA NYI JAKAB

BÁCS-BODROG VÁRMEGYE KÖZSÉGEI

MEGHA TÁRSASÁG, DREDFÖLDEI KALLÁS, BÉNYÓ UTCA, SZÉKES ÁRPAÉ, SZÉKES SÁNDOR, YÖTH BÉLÉST 44 ZIMMER, FÜREBÉ,

KIADJA:

A MAGYAR VÁROSK MONOGRAFIÁJA KIADÓVÁLTALA
BUDAPEST, 1934.

Rapsányi doktor bejegyzése könyvének címlapján

„Dr. Magyar-Kossa Gyula
Professzor Úrnak
mély tisztelettel
dr. Rapsányi J. Jakab
Szeged, 1939. szeptember 25.”

A közziszerzőnek övendő nyugdíjállományú orvos 1938 körül költözött el városunkból Szegedre. Az itteni bejegyzés különlegessége, hogy bár vezetéknevének leírása-

kor már nem két, hanem csak egy „p” betűt használt, a Rap leírása után itt is megfigyelhető a törés. A másik érdekesség a családnev után szereplő J. Jakab. Az új lakhelyén helytörténeti kutatókkal továbbra is foglalkozó nyugdíjas megírta a szegedi evangélikus egyházközség történetét, amelyet 1943-ban dr. Rapsányi J. Jenő néven jelentetett meg. „A visszaemlékező rokonok szerint nem szerette a németeknél gyakori Jakab nevet, s ezért használta új lakhelyén a magyarnak tartott Jenő” – jegyzik fel Merk Zsuzsa és dr. Rapsányi László említett munkájukban. Valószínűleg a Jakab és a Jenő közötti élményt jelentheti a mellékelt dedikációban olvasható J. Jakab.

Érdemes néhány szót szólni arról is, akinek az aláírás szólt: Dr. Magyar-Kossa Gyula (1865-1944) az Állatorvosi Akadémia gyógyeszerintani tanszékének vezetője volt 1896-tól 1935-ig, 1920-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választották. Jelentős adatanyagot felhalmozott orvostörténeti kutatásai alapján 1922-től a budapesti Tudományegyetem Orvosi Karának címzetes rendkívüli tanára, fűrtékes, mintegy 10 000 kötetes könyvtárának valószínűleg egykori darabja a szerző által a professzornak dedikált Baja-monográfia.

Dr. Nebojszki László

Történetek a III. Béla Gimnázium múltjából

II. Epizódok az iskolai önképzőkör életéből

Köpesdi Sándor, a bajai katolikus főgimnázium önképzőkörének tanároléka 1867. július 6-án sugárzó arccal közölte a friss hírt az egybegyűlt tagsággal: a felelős magyar kormány vallás és közoktatásiügyi miniszteruma június 14-én kelt határozatával végre jóváhagyta a kör alapszabályzatát és engedélyezte működését. Lelkes ováció fogadta a bejelentést, hiszen a döntéssel egy többéves, elkeserítő huzavona ért véget. Az iskola önképzőkörre ugyanis már 1864-ben megalakult, de a provizórium idején (1861-1867) ismét működő Helytartótanács a felterjesztett alapszabályzatnak hol az egyik, hol a másik pontjával kapcsolatban emelt kifogást, s az engedély kiadását újra és újra megtagadta. A nyilvánvalóan politikai céllal akadékoskodás ellenére a kör megkezdte működését. A főgimnázium legkiválóbb tanulói álltak az élére, azok, akik már az alapszabály megfogalmazásában is szerepet vállaltak. Az első diák alelnök Dömötör Pál volt, akinek verseit bácskai és pesti lapok már 1863-tól közölték, és a lelkes szervező közét tartozott Schulhof Lipót is, a későbbi jeles csillagász, akinek tehetségét bizonyítja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia harmincegy éves korában választotta levelező tagjai sorába. Az önképzőkör a nyilvánosság előtt is megjelent: 1865-ben színelőadást rendezett az ifjúsági könyvtár támogatására, 1867-ben pedig évkönyvet adott ki.

Mielőtt további mozzanatokra idéznék fel a bajai gimnázium önképzőkörének életéből, röviden szólnom kell ennek a régmúltban gyökerező és már régóta nem létező középiskolai egyesületi formának geneziséről, eredeti céljairól. Már csak azért is ezt kell tennem, mert a nyolcvan felé járónak is legfeljebb végső stádiumáról lehetnek személyes emlékei, a fiatalabbnak nagy része számára pedig valószínűleg maga a megnevezés is ismeretlen.

A magyar önképzőkörök őse, a Soproni Magyar Társaság a II. József németesítő politikája miatt nemzeti ellenállás szellemében fogant. Kis János (1770-1846), a soproni evangélikus líceum diákja 1790-ben azzal a céllal alapította meg barátjaival a társaságot, hogy ápolják a magyar nyelvet, magyarul írjanak, és egymás munkáinak bírálatait készíthessék az írói pályára. Hasonló célú körök, akkor már jó néhány középiskolában, a nemzeti érzés újabb

nagy fellobbanásának idején, a reformkorban szerveződtek. Diákkörök nemzeti szellemű irodalmi köre volt a pápai „képzőtársaság” is, amelyet nem azért emelek ki a többi közül, mert közadosmá, hogy egy ideig Petőfi is részt vett összejöveteleiben, hanem azért említem, mert alapító tagjai közé tartozott Kolmár József is, aki 1854-től 1860-ig a bajai főgimnázium tanára volt.

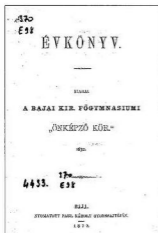
Az új középiskolai rendszert bevezető, 1849-ben kibocsátott törvény, amelyhez igazodva 1851-ben Baján főgimnáziummal szervezték az addigi hatosztályos magyargimnáziumot, előírta, hogy a tanítási nyelvet a lakosság összetételének megfelelően kell megválasztani. Az önkényuralom éveiben azonban a hatóságok – mit sem törődve ezzel – mindenütt a német tanítási nyelv kiterjesztését fozdították. Egy 1855. január 1-jén kelt közoktatási miniszteri rendelet végül egyenesen azt követelte, hogy a magyarországi főgimnáziumok felső osztályainban a tárgyak túlnyomó többségét, a 7-8. osztályban az anyanyelv és a hitan kivételével mindegyiket németül tanítsák. A bajai iskola tanárai vonatkozva és csak részlegesen tettek eleget a követelménynek. Többesgújk nemcsak alig megoldható pedagógiai problémaként (hiszen a tanulók mindössze 11-13%-a volt német anyanyelvű), hanem nemzeti sérelemként élte meg az erőszakos németesítést.

Kolmár Józsefnek, a magyar nyelv és irodalom tanárának osztályonként heti négy óra jutott arra, hogy az anyanyelv szerzetéről, gondolataik világos kifejezéséről és nemzeti öntudata nevelje tanítványait. Szakértelme és a diákság lelkesedése szép eredményeket hozott. Három egymást követő évben (1858, 1859, 1860) nyomatottak könyvecskéikben jelenttek meg a tanulók irodalmi próbálkozásainak legjavát. Nem neveztek így magukat, de a felsőbb osztályok diákjai szinte „képző társaságként” működtek. A cílt Kolmár az első kötet elejére írt distichonban fogalmazta meg: „*Kell, hogy zengjen a lant hazaszere az ifjú kezekben! Nyelvében nemzet élni, enyészni szokott.*” (Kolmár hazafias szellemét, amelyet a *Bajai Közlöny*, majd *Aludnai Lapok* címen megjelent hetilap szerkesztőjeként is nyíltan kimutatott, a hatalom végül megsokallta: 1860. augusztus 30-án megfosztották állásától.)

A Vörösmarty-éskönyvjét Kolmár József alapította. Kamataiból elértékelődéséig, 1918-ig a magyar nyelvből és irodalomból kiváló tanulók részesültek

A hatvanas években megalakult önképzőkör ez a hagyományt örökölte. A kiegyezés utáni megváltozott helyzetben azonban már nem számított hazafias tetteknek, hogy fiatal emberek egy csoportja magyar nyelvi versírással próbálkozik. Margalits Ede (1866-ig 5 is az iskola diákja volt), aki 1871-ben kapott megbízást Bándl János igazgatótól a kör vezetésére, világosan látta ezt, s ezért kezdetből az önképzés változatosabb formáit szorgalmazta. A általános megváltozott körülmények pályadíjak kitűzésével ösztönözte a tagságot műfordításra, tanulmányíráásra, szavallásra. Az általa kezdeményezett két díszgyűlésen (az első Vörösmarty emlékének szentelték, a másodikot Tóth Kálmán külföldi pályájának 25 éves jubileuma alkalmából tartották) a fiatalok nagyközlősségüket eljuttathatták meg felkészültségüket. Az utóbbin az önképzőkör dalárdája is bemutatkozott. Az 1871-72-es tanév legsikeresebb alkotásait 120 oldalas évkönyvben publikálták. Az előbbieket után nem tarthatjuk véletlennek, hogy a kötetben mindössze hat vers jelent meg, és elsősorban élet- és jellemrajzok (Széchenyiről, Caesarról), prózafordítások, valamint a díszgyűlésen elhangzott előadások olvashatók benne.

Egy nyolcadik osztályos tanulónak, Deutsch Mikának két munkája is szerepel a kiadványban. A *Tóth Kálmán méltatása* című előzőleg a dísznyelvben olvasta fel, a franciából fordított Rousseau-értekezéssel pedig elnyerte a műfordítói pályadíjat (Les-sing összes munkáit díszítésként). A djoni akadémia pályázatára írt híres mű (1750) tehát magyarul először a bajai főgimnázium önképzőkörének kiadásában jelent meg. (Természetesen nem csodálkozhatunk azon, hogy mint első a lexiconok egy 1901-ben készült fordítást említenek.) A kiváló fordító és előadó később ország-világ előtt Déri Mikusként vált ismertté. Zipernowky Károlyval közös találmányuk a feszültségszabályozóval ellátott, öngerjesztő váltakozó áramú generátor (1883). A Bláthy Oszkarral készített szenszállás mérőműrrel találta fel a zárt vasmagú, tetszőleges áttételi váltakozó áramú transzformátort (1885), amellyel megoldották a villamos energia nagyobb távolságra szállításának problémáját.

Miután a ciszterci rend 1879-ben átvette az iskola vezetését, a főgimnázium minden évben kiadott évtérképében beszámoló jelent meg az önképzőkör működéséről is. A nyolcvanas évek első felének adatai azt mutatják, hogy a fiatalok kamaznos alkotókédvét néhez volt korbácn tartani. (1881-82-ben például a bírálatra benyújtott 125 mű közül 96 vers volt.) Az 1885-ben megbízott tanárelnök a „léha versfargás” helyett a komoly tanulmányokat és a „működésában való gyakorlatist” ajánlotta a tagoknak, 1891-ben az új elnök, dr. Horváth Cyrill azt is kimondta, hogy az önképzőkör fő célja az órákon tanult tökéletesítése, s ennek megfelelően tevékeny-

séget ki kell terjesztenie a reditudo-mányokra is. Ugyanő az önképzőkör 25 éves jubileuma alkalmából tartott nyilvános ülésen a változás első eredményeit így foglalta össze: „A tárgyalt dolgozatok száma természetesen nem lehet nagy – de súlyos és hatásos annál nagyobb. Az ifjúság szavalja vagy élvezi a nagy írók műveit, nemestíri rajtok ízlését, a nélkül, hogy egyik tag a másik idejét mérőben értékelte szűrnyprobátgatásokkal rabolná.”

Az önképzőkör életének színesebbé válását jelzi, hogy ettől kezdve hagyományos munkálkodása mellett egyre többször lép nyilvánosság elé ünnepélyek, megemlékezések szervezőjeként. Az 1893-94-es tanévben például gazdag műsorral ünnepeli Jókai Mór írói jubileumát, április 1-jén ugyancsak műsorral emlékezik meg Kosztus Lajos haláláról, július 2-án pedig, Tóth Kálmán szobra leleplezésének előestéjén, helybeli műkedvelők bevonásával ad nyilvános hangversenyt. (Nevé ugyanettől az évtől megszűnésig, 1948-ig: *Tóth Kálmán Önképzőkör.*) 1895-46 fél évszázadon át a kör rendezte az október 6-i és március 15-i megemlékezéseket.

Az 1910-ben megüjtött alepszámolyzat megerősítette a dr. Horváth Cyrill által megjelölt tartalmi célt: „A rendes gyűlések keretében a kör igyekszik a középiskola minden tudományágát művelni, így tart irodalmi, történelmi természet-tudományi stb. gyűléseket.” Ennek megfelelően az 1911-12-es tanévben például a modern magyar irodalom ismertetésére szánt két gyűlésen kívül volt egy történelmi-hadászati tárgyú és egy matematikával, természettudományi témával foglalkozó is. Az új lehetőség megpezdítette a nem human érdeklődésű tanulók

munkakédvét is. A betetőztes Ernst Jenő ebben az évben a differenciálszámításról adott elő, és a következő évben is tartott két matematikai tárgyú előadást, *A rádió és az elemek árváltozása* című dolgozatával pedig pályadíjat nyert, egy másikkal jutalmat. (A rendkívül aktív fióból biofizikus, kétszeres Kosztus-díjas akadémikus lett.)

A következőkben az előkor kialakult tematikai változatosság jellemezte a kör munkáját, de az irodalom és történelem túlsúlya azért maradt. Előfordult az is (például a húszas évek első felében), hogy a dilettáns szépirodalmi próbálkozások új nagyobb teret nyertek.

Az utolsó jelentős átalakulás az 1930-as évek végén következett be az önképzőkör életében. 1938-39-ben és a következő évben úgy alakították a programot, hogy a gyűlések más és más tantárgyhoz kapcsolódó anyagot dolgozzanak fel, 1940-41-től pedig elkülönült szakosztályokban folytatódott a munka. Az irodalmi-történelmi mellett matematika-termesztudományi, francia nyelvi és szociológiai szakosztály alakult. (Az utóbbi például 1943-44-ben Szekefi Gyula *Három nemeselet* című művét tárgyalta meg Bara Lászlár tanár vezetésével.)

Az 1944-45-ös rendkívüli tanévben, amikor szűkített időkeretben, magánházakban folyt az oktatás, az önképzőkör nem működött, de a következő évben „egy francia irodalmi gyűléssel és egy magyar esttel a nagyközönség előtt is szép sikert arított.” (Iskolai évkönyv, 1947 – az 1945-46-os tanévről.) 1946-47-ben a kéthetenként tartott üléseken főleg a modern magyar irodalommal foglalkoztak és szavazatokat hallgattak meg. 1948-ban – több mint nyolc évtized után – a kör működése véget ért.

I. Bevezetés. Szász Imre előadása. – Ády K.: Vitéz Mihály életrajza, szavaltá Sán Lajos. – 2. A modern óráma (Bródy, Földes, Mátyás, Lengyeli utasnévei): Szász Imre. – 4. Molnár F. Ördög a szafiművet ismertette Balah Antal. Somogyi D. Nagyszony: Jákios József. – 5. Bejegyzés. Szász Imre előadása.

II. 1. Bevezetés: Jákios J. előadása. – 2. Ády Imre: Szász I. S. Ády-verseket szavalt Hárs György. – 4. Beállítás Mihály képzéséről: Jákios J. – 5. Beállítás: Anyám mórca, szav. Wilhelm J. – 6. Komolytényi Dossé versei: Dömötör Kornél. – 7. Köszönetnyilvánítás: Pesti, szav. Boross Géza. – 8. Helyzet: Ády követői, ism. Jákios J.

Egyik gyűlésünk a történelem s hadászat köréből merítette tárgyalt: 1. Klánács O.: A gyűverek s a lövőgyverek ismertetése. – 2. A Zsuzsánéi csata: Bál L. – 3. A hadhíjak: Turai L. – 4. A Oszáris-i tengeri tüköz: Bál L. – Klánács O.: A lovag megvédés.

Tartottunk matematikai s a term. tud. gyűlést is e műsorral: 1. A mennyiségéről s mérvletekről: Pintér János. – 2. A differenciál számítás: Ernst Jenő. – 3. A naprendszeréről: Boross Géza. – 4. A vsat fejlődése: Hárs György.

Részlet az önképzőkör 1912. évi jelentéséből. Érdemes felfigyelni arra, hogy a vezető tanár, dr. Tordai Anyos – egyházi iskolában akkor szakatlannal – szükségesnek érezte, hogy a kör behatóan foglalkozzon a Nyugat szerzőivel

Úgy gondolom, ebből a rövid történelmi áttekintésből is kitűnik, hogy az önképzőkörnek igen fontos szerepe volt az ifjúság kedvező irányú fejlesztésében. Önálló munkára ösztönözték, elősegítették a tehetőség kibontakozását, lehetőséget adott a nyilvános szereplésre. A gyűlések hosszú ideig szokásban volt szertartásos rendje (az előadások főbíró, albíró által megítélése, a tagok munkáinak közös minősítése) komolyságra, egyúttal vívőkészségre nevelt. Vezetői, legakiválóbb tagjai a legkiválóbb tanulók közül kerültek ki. Jó néhányan később hírneves embereké váltak. Különböző időben az önképzőkör ifjúsági elnökei voltak a következő jeles személyiségek: Posta Sándor karóvívő olimpiai bajnok, Jánossy Dénes akadémikus, az Országos levéltár főigazgatója, Major Máté akadémikus, Kossuth- és Herder-díjas egyetemi tanár és Lukin László zenetudós.

Az iskolai évkönyveknek az önképzőkör életéről szóló beszámólói rendkívül sok adatot őriztek meg. Megismerhetjük belőlük a diárgyűlések műsorát (évente két-három ilyen volt), a kiírt pályatéseket, a díjak elnyerőinek nevét, és ez rendkívül fontos, mert rávilágítanak a korszellemre, megmutatják a tevékenységek adott korszakra jellemző spektrumát, nem mellékesen pedig tájékoztatnak arról, hogy egy-egy későbbi neves személyiség milyen dícséretes érdemnyelvet ért el diákkorában. Az ún. rendes gyűlések tekintetében ezek a jelentések kevésbé informatívak. Általában csak a gyűlések számát közlik, esetleg a benyújtott dolgozatok műfaji összetételét, és csak elvétve szoktak (mint például 1912-ben) a gyűlések lefolyásáról, valamint magáról az írásokról. A már említtet alapszabályzat is csak az eljárás formális lépéseit rögzíti: „26§ Az írásbeli munkákat a gyűlésen kívül kell a jelölgés levél kíséretében a titkárnak átadni. A beérkezett dolgozatokat a titkár adja ki bírálatra egy VIII. és egy VII. osztályos tanulónak. A jelölgés leveleket a bíráló után a gyűlésen bontja ki a titkár.” Az idézett paragrafus ezzel a gondattal zárul: „az elfogadott és a vezető tanártól is helybenhagyott munkát és bírálatot a titkár az irattárba helyezi.” A minősítésnek három fokozata volt: elfogadás, elfogadás dicsérettel, díszkönyv – vagy ahogy később nevezték – aranykönyvbe írás. Az önképzőkör egy díszkönyve megmaradt, az Ady Endre Városi Könyvtár tulajdona, a helytörténeti gyűjteményben őrzik. A bírákötéses, nagy méretű, pompás könyvet 1907-ben nyitották meg, az utolsó írás 1934. január 14-én került bele. Az első évtizedből sok dolgozatot tartalmaz, de aztán gyérül a bejegyzések száma, 1924-től 1927-ig már csak mindössze néhány található, s utána – a végpontot jelölő dátumig – egy sem. A könyv második fele tessen maradt. Nem valószínű, hogy ebben az időszakban nem születtek kiváló minősítést érdemlő munkák. Hogy miért ilyen kevés mégis a bejegyzés, arra talán Major Máté *Egy gyermekkor és egy kétéves emléke* című könyvében találunk magyarázatot. Egy helyen megemlíti, hogy néhány írása belekerült az önképzőkör aranykönyvébe, aztán megjegyzi: „Bár úgy emlékszem, a vége felé már nem éreztem ezt kitüntetésnek, és elláztattam a kiválónak minősített mű saját kezű beírását a könyvbe.” Mások is lehetnek így ezzel. A hiányos és folytatás nélkül maradt díszkönyv így is fontos dokumentum. Megfértett jó néhány, a maga korában kiválóan ítélt diákproduktumot.

A Tóth Kálmán Önképzőkör irattára, amelybe az alapszabály szerint minden elfogadott munkának be kellett kerülnie, nem maradt fenn. A rendes gyűlések hosszú soráról, az azokon bemutatott munkákról, bírálatokról tehát nem tudunk semmit. Vagy még sincs egészen így?

Néhány évvel ezelőtt egy bajai polgár a Deák Ferenc utcában lebontott régi ház törmelékében két, kemény fedéllepek közé fűzött kézírathalmazra figyelt fel. Mivel sejtette, hogy helytörténeti jelentőségű leltre bukkant, a köteteket Bánáti Tibor közvetítésével a Tűr István Múzeumnak ajánlotta fel. (Ádám Péter adományára a múzeum adattárába került). Az egyikről, bár címlapja hiányzik, könnyű volt megállapítani, hogy a főgimnáziumi önképzőkör 1931-14. évi rendes gyűléseinek anyagát tartalmazza. A másikban is jelölgés dolgozatok, bírálatok vannak, tehát szintén önképzőköri produktum, ezt bizonyítja egyébként az első lapján látható pecsét is, de az írások keletkezési idejének megállapítása valamivel nehezebben ment. A könyv gerincére azt nyomtatják: *Dolgozatok 1929-1930*. A benne név és osztály megjelölésével szereplő önképzőköri tagok azonban korábban voltak az iskola tanulói. Kiderült, hogy a kötet – szoros időrendben – 1921 és 1925 között keletkezett írásokat foglal magába. Azt feltételezhetjük, hogy a hiányszom megmaradt önképzőköri irattári anyagot a megmentés szándékával a könyvgerincen jelölt időben köttették egybe. Abból gondolom, hogy a négy év termése ennél jóval nagyobb lehetett, mert ez a kötet sem testesebb, mint az egy évről szóló másik.

Bár csak néhány év anyagát tartalmazza, a két könyv mégis alkalmas arra, hogy segítségükkel fogalmat nyerjünk az önképzőkör hétköznapi életéről. Érdekeségekre is bukkanthatunk bennük. Egy-kettőt megemlítek ezek közül.

Az 1913-14-es kötetben olvasható az Indiszerimitamum jellegű dolgozat. A *Homeros és Vergilius avilága* című gyöngybetűkkel rótt 33 oldalas tanulmányt mind a nyolcadikos főbíró, Németh János, a kör ifjúsági elnöke, mind a betédikes Rosenberg Miklós felkendőzve

dioségi, az utóbbi még észinte szívvel gratulál is a szerzőnek. A mű címcímoldala valaki felírta, ez volt a szokás, a bírálók névé, a minősítés fokozatát („dícséret”) és a szerző nevét: Kollár Vilimike VII. o. t. Így, becsúsz. Nemcsak a kedves becsúszás miatt tűnt szemembe ez a dolgozat, hanem azért is mert azt bizonyítja, hogy Kollár Vilma, aki az önképzőköröknek értékelésben csak magántanuló lehetett a főgimnáziumban, az önképzőköröknek teljes jogú tagja volt. (Ő volt a harmadik lény, aki érettségi vizsgát tett a bajai gimnáziumban.)

Major Máté már idézett könyvében az önképzőkörökről ez is olvasható: „Számos vettem részt a munkákban, verseket, versciklusokat adtam be bírálásra, alighanem novellát is...” A novella, amelyre szerzője közlél fél évszázaddal később csak mint alighanem megírta emlékezik, s amely a tőr-melék közül kibányászva a múzeumba került, Menet Sunna Dies jellegű csak mint a kör színe elé, és a címe ez volt: *Megszólat-tak a harsonkák*. A főbíráló Joós István azt írta róla, hogy „teljesen egyéni, eredeti mű, mely mind tárgy, mind szerkezet, mind stí-

lus tekintetében kiváló alkotás.” Major Máté el is nyerte vele a vallásos tárgyú novellára kiírt pályázat jutalmát.

Az 1921-22-ben és 1922-23-ban (hetedik és nyolcadikos korában) Liehter László sok verset, jó néhány elbeszélést, sőt egy Hangok az estében jellegű, „be-gedő kompozitív”-t is beadott bírálásra. Később Loránt László néven költő, író, újságíró lett. *Bajai avoképcarnok* című sorozatában Bánáti Tibor írta róla (Bajai Honpolgár, 2005. november).

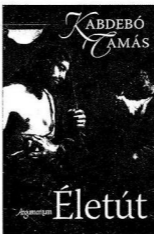
Bálint László

Kabdebó Tamás új könyvéről

Ez év tavaszán jelent meg az Argumentum kiadó gondozásában Kabdebó Tamás legújabb könyve: *Életút*. Első pillantásomra megszerethetjük, méretében kézreálló, zsebben, kéztáskában velünk lehet, a könyv borítója szokatlan és olyan képzetértékeléseket idéz, melyek a mű elolvasására indítanak. De mit gondoljuk a címről? Életút. Mintha a szerző nem akamé rögtön feltűnne, hogy itt bizony önéletrajzot kapunk, a tartózkodás és az úrvallomás közt feszült mozgásban beszél el egy életutat, amely egy magyar író életútja a 20. század 30-as éveitől ártelve a 21. századba. Kabdebó Tamás korán elhatározta, hogy író lesz, magyar író. És micsoda képtelen világ az, ahol valaki úgy lehet magyar író, hogy elhagyja hazáját?

Ez az életút szilárd alapról indul: paradicsomi gyerekkor, melyhez a háteret a Baja-vidék adja, ahol a kisfiú megtanul minden, amire később szüksége lesz, megtanulja a tájat, az ott élő embereket, megismeri a legnagyobb boldogságot és a legnagyobb fájdalomt, a Duna fölötti tündökölő égboltot és a szurokfekete éjszakát. És megtanul egy olyan nyelvet, melyen megírja majd legnagyobb regényét, megtanul „Dunát”. Amikor elhagyja Magyarországot, ebből a tájból lépett ki, a politika taszította ki, de a táj sohasem lépett ki belőle. Szerzőnk érzelmei is „Dunái” szóltak meg: „A Tenze hullámai a Dunára emlékeztettek, a folyóra, mely házamon és szívemen keresztül folyt”.

A könyv legszemélyesebb, legiróbb fejezetei a gyermekkorról vallanak. A gyermekkor paradicsomszerű kilépe – kifizve? – új élmények, új tapasztalatok következnek. Iskolák, egyetemi évek, börtön, kilözdelem a megélhetésért, keményítés az akkori Magyarország élőlírájába, villanyszerező tanonc a Csepeli Vasművekben, bányász

Kornél; mindent megkapott, jót és rosszat, hogy félkészültesen a tudatosan vállalt hitváltásra. Magát könyv- és írásközpontú embernek nevezi. Ez azt is jelenti, hogy megfigyel és értelmez, és kéteylekkel is vívódik. „A kéteylektől a szünetlen cselekedet ment át az embert” – mondja egy helyen. Számára a cselekedet az írás.

A fordalomon Kabdebó Tamás életútját is megtörte és egy új ösvényre térítette, mely tágas úttá szélesedett. 1956 őszén megérkezett Angliába. Az ott eltöltött években egy munkamánás fiatalember hitetlennül sokoldalú tevékenysége bontakozik ki: egyetemi tanulmányok, cikkek, esszék írása, magyar költők verseinek fordítása, irodalmi vállalkozások, és mindez kényvtárosi munkája mellett.

Kimeríthetetlen szellemi energiák mozgatták, mintha a lét abszurdumának (kicsinységünk, teremtettségünk, halálunk) el-

figadása és megértése a világ és az ember megismerésének úján lenne csak elérhető. Nagy utazásokat tesz, 1969-72 között Georgetownban, Guyanában az egyetemi kényvtár igazgatója, előadásokat tart szántalmon országban. 1975-ben egy csodálatos életút-jellegű Duna-út, egy kemény leveez a Duna forrásától Bajáig. Melkben, „ezen a szent ponton határozom el, hogy regényíró-lógiát írok a Dunáról”. A *Dumabús Danubia* folyamregényben minden benne van, ami a Duna menté sorsokról elmondható.

A Manchester Egyetem könyvtárosaként eltöltött kilenc év után 1983-ban új otthon talált Írbonban, a Masnooth Egyetem fő-könyvtárosa lett. Kabdebó Tamás most már teljes foglalkozású, szabadúszó író. Három nyelven megjelent negyven könyve után most megújította *Életút*-ját. Érdekes és változatos ez az élet, s az fő lötszi a kérdést: „De érdekes lenne-e az élet próbék és küzdelmek nélkül?”

A legelsőbb világát érintő kérdésekről a prózáról szűkszavú tartózkodással vall. De elolvassa a könyvet, az olvasóban feimerül a kérdés, Kabdebó Tamás igazán regényíró és tudós? Mert a könyv végén megszólal a költő – aki minden könyve melyén ott rejőzik – és névadó szentjéhez, Szent Tamáshoz fordul: „Hitelem apostol: hited az ajándék.”

Kabdebó Tamás *Testamentum*-a mincinen megadja a választ, egy élet minden részlete, darabkaja, minden tett és szó, minden találkozás és választás a helyére kerül, a kis mozaik-szemecskékből összeáll a kép. A prózában és költészetből létrejön az egyenység, a harmónia. És nézzük meg újra a könyv borítóján a képet. Kabdebó Tamás, ha nem író és költő lenne, talán festő szeretne lenni?

Molnár Márta

(Kabdebó Tamás: *Életút*. Argumentum Kiadó, 2007. 210 oldal. Ára 2000 Ft)

Helyi értékeink, a kismesterségek védelméért

A Jelky András ÁMK művészeti tagozatának kiállítás-sorozata

Az észak-bácskai régió, Baja város és a hozzá szervesen kapcsolódó kistérség művészeti életében a folytonosság, a folytathatóság s a mindenkor kezdes, újakezdes esélye egyaránt megvan. A térségben a művészetek közül a képzőművészet érdemelte ki az „első az egyenlők között” szerepet, noha természetesen volt jelentős építőművészete, meglehetősen gazdag az irodalom hagyományvilága, volt és újra van színház, s van élő zeneművészet.

A bajai képzőművészeti élet meghatározó koordinátáit Nagy István bajai korszaka, Tornyai János itt született művei, Medgyesy Ferenc idekerült alkotásai (kőztéri szobrai), a hajdan Rudnay Gyula, ma B. Mikló Ferenc vezette, fél évszázada működő művésztelep és az Éber család több évezredes művészi tevékenysége együtt adják, alkotják. Mindezek mellett a rendszeres képzőművészeti tárlatok, Fülep Lajos fél évezredes jelenléte, Tóth Menyhért első kiállítási szereplése mind-mind a város képzőművészeti életének fontos építőelemei.

Ahogy a térségben járban élők, ma újrakisztani, újratemeteni próbált hagyományos kismesterségek művelői is sokat tettek Észak-Bácska értékeinek teremtésében és megőrzésében.

Howy ezekből az országosan, sőt a határainkon túl is ismert és elismert építőkövekből az ország idegenforgalmi és művészeti életébe bekapcsolható várat tudjunk építeni, szükség van azokra a kezdeményezésekre és programokra, melyeket szívesebben hazánkban a Jelky ÁMK alap- és középfokú művészetoktatási tagozata biztosít. A térségben élők az értéket, a szépséget, a művészetet szeretik, a népi, iparművészeti mesterségeket pártolók között hiányként élik meg, hogy Baján és környékén, ebben a jelentős kulturális és művészeti hagyományokkal rendelkező városban és a környező településeken jelenleg alig van olyan mesterember, aki az úgynevezett tradicionális kismesterségek valamelyikét űzné.

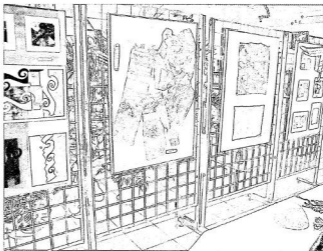
E tárlatsorozattal a rendezők szeretnék e hiány pótlására megoldást kínálni. A szervezők szeretnék ellátogatni minden, a kiállításnak helyet biztosító településre a kistérségben (a 2006-2007-es tanévben Bátmonostoron, Nagybaracsán és Dávodon jártak). Hangsúlyozva és bizonyítandó, hogy a Jelky ÁMK művészeti tagozatán értéktartó munka folyik, s az intéz-

mény vezetőknek, pedagógusainak legfontosabb célja, hogy visszaadják a hagyományos kismesterségek rangját és a mesterséget űzni akarók hitét.

Szeretnék felhívni a figyelmet arra, hogy nem szabad megengedni, hogy azokat az értékeket szánóják fel és vegyék el tőlünk, melyek számunkra vagy gyermekeink, unokáink számára talán már az egyetlen és utolsó lehetőség arra, hogy

gyökereinket, hazánkat, otthonunkat, értékeinket megőrizzük és tovább örökítsük. Szeretnék felhívni a figyelmet arra, hogy ezek a tárgyak olyan kulturális értéket, olyan esztétikai minőséget képviselnek, melyre minden olyan embernek szüksége van, aki azt szeretné, ha gyermeke ugyanazokból a gyökerekből táplálkozhata, melyből itt, ezen a vidéken 100 vagy 200 évvel ezelőtt táplálkoztak.

Ne hagyjuk, hogy elérhetetlenültsé ez a világ az a kulturális kincset, amit nagyapánk, nagyanyánk, dédszüleink, őseink hagytak ránk. Ne kelljen később szegyenkeznünk emiatt. Egy intézmény és néhány

pedagógus, tanár, művészember és művésztanár néhány éve folyamatosan küzd a fennmaradásért. De nem egy intézmény fennmaradását, hanem annak a kultúrának az eltűnése ellen, mely nemzeti identit-

tásunk, múltunk, gyökereink és jövőnk egyik fontos lehetősége és záloga.

Ha messzebbre nézünk, láthatjuk: a magyar kultúra összességében egy olyan követelményrendszer, mely túl a tudományon, művészetten és játékon az emberi cselekvések összességét feleleli. A kultúra egyik gyermeke, a civilizáció mára rémisztő módon nőtt fel, sőt hatalmasabb lett szülőanyjánál. A civilizáció a kultúra tékozló fia, és csak reménykedhetünk, hogy egyszer majd sikerül őt hazavezetni. Ennek a hazavezető útnak számunkra meghatározó iránya a népi kismesterségek, a hagyományosan magyar értékek újbóli felfedezése és ápolása.

Persze joggal merülhet fel a kérdés: lehet-e és ha igen, hogyan lehet sikeres egy ilyen kezdeményezés? Erre, azt hiszem, jó példa az, ahogyan a Jelky Általános Művelődési Központ művészeti tagozata teszi: figyel és segít kezét nyújt ambíciós fiatal embereknek. Segítőkezet nyújt akár csak az által, hogy lehetőséget biztosít tehetségük gondozására.

Segítsenek Önök is, hogy ez a lehetőség megmaradjon és tovább gyarapodhasson. Gyermekünkért, jövőnkért, gyermekeink jövőjéért.

Kovács Zita

A vizuális iskola tanárainak kiállításáról

A művész nem könnyű ember. Autonómiájának megsértését nehezen viseli, nem könnyű önmaga számára sem. A műalkotás rökén születik erőfeszítés nélkül. Innen származik a megszállott mű és a tudás féltése is. A művész és a művészet oktató tanár fogalma is számos feszültséget rejt magában! A művészeti oktatás ellenmondásokkal teli terület a művészek és a pedagógusok is. Az első művészeti akadémia kialakulása óta viták zajlanak a curriculumról és sohasem volt felhőtlen az akadémia és a művészek közötti viszonya sem. A verseny azonban előre vitt, a város, amelynek iskolájában nagy mesterek tanítottak, bírálta volt művészeire. A jó mester felismerte, hogy műhelyének hírnevét a tehetséges tanítvány továbbviszi és öregbíti. A tanítvány tudása mestere felkészültségének bizonyítéka. A tanultság pedig ma már szinte kritériuma az elismerésnek.

Mi tesz egy iskolát alkotóműhelyé? Ki viszi belé a lelket? Minden benne dolgozó és tanuló ember. E tanári testületben megtalálható friss diplomás művész és tapasztalt, az alkotó életben jártas és a művészeti élet

szervezésében is gyakorlott mester, aki a vizuális impulzusok áradatában felismerte, hogy nem elég nézni, de látni kell. A látás pedig tanulható, sőt tanuló. Tudni kell világítani az elénk táruló képekben, és azután valódi mondandó kell hogy legyen a beszédünkben, tartalommal bíró tárgy a kezünkben, ha nem tucat terméket, hanem igazi művet szeretnénk létrehozni. Jó hely az a város, ahol otthont kap egy ilyen intézmény. Lakója, nevelje tájékozódni tud a képek tengerében. A művészeti iskolában ezért kulcsszerepe van a tudatosságának. Épp ezért látom érdekesnek, értékesnek és értéklőnek a kiállításon bemutatott alkotásokat. A művészpédagógusok tudatosan vállalták, hogy az ösztönös alkotás mellett szavakkal formálják, megosztják azt, ami az alkotás születésekor az alkotóban végbemegy. Alkát kell hozzá, bizonyos küldetésstudat.

Vegyük számba most magukat a mestereket is. Kilencen vannak, kilenc művész és tanár. Legfőképp kibízták *Kalina Zsófia*. Ő a kísérletező, a tudományos, matematikai megfontoltságot választotta kiindulópontul. Nem enged, hogy festményei előtt egyse-

rűen elálltunk. Aki ugyanis nem járja körül, nem veszi alaposan szemügyre, nem látja a képet. Mondandóját rejtvénybe foglalja, mely csak bizonyos elmélyülés, együttgondolkodás után fejthető meg. *Pécsi Zsuzsanna* akvarellképein lendületesség, életerőről tanúskodik. Az alapelemekből felépülő képzőművészet, a nagy, expresszív formák és erőteljes színek alkalmazása, valamint a szokatlan, alulnézeti megfogalmazás szintén tudatos művészet, mely át-gondolt, pontosan komponált, tanulmány-szerű. A fa portréja, a táj személyiségelem-zéssé változik, ábrázolásuk szimbolikus tartalmat nyer. Erőteljes színeivel és a mondani-való rejtettsége által rokon *Ujfalusi Zoltán* né pasztelljei szorozata. Képei mélyen öncentrikusak. Hol az önéreklám ember válik elvonat, megfoghatatlanná, hol a külvilág. Hogyan tudhatjuk meg, kik vagyunk? Mi mutatja meg a hiteles képet? A képek nem megkérdőjelezhető szólnak. Összinte a keresés, de vajon van-e megoldás? A művész épp valódi, igazi kérdései által válik hitelessé. *Vörösi Henriette* zománcrai finom ékszerei a kiállításnak. Az érzékenység ta-

pintható rajnak. Stílusok keverednek, góticák és szecesszió lopja be magát a kiállításokba. A tízfőzős technika kiválóan alkalmas arra, hogy arany fémmel vonja be, valamiképp idealizálja álmainkat, műtünket, akár a jelenfinket is. *Bondor Zsuzsanna* tízfőzős művein szinte rézkárok látnak. A hihetetlen aprólékosan és finomsággal rendezmeze rajzolt kompozíciók szintén a múltból merítik inletésüket. *Gayer Vera* jövedvű és formabontó. Textiljei és fotói arról tanúskodnak, hogy nem a szokásos nézőpontból nézi a világot, és ezt a világ sokszínűségével, jértekos arcát mutatva meg is hálálja neki. *Majorscsiné Ujjady Krisztina* övniszöglettel szemmel játszik el valóság és képmás határait keresve, képcserébe illesztve a tükröt, annak keretét, képére festve a modellt és annak tükrképét. Hol a határ? Lépjünk át vele a képi világba, hisz szabadságunkban áll a valóságon túli életet valóságnak tekinteni. Mi a valóság? Fotóinkat íróknak nézve megborzongunk. Ez a groteszk lenne

sz? *Kántor József*, az egyik legtapasztaltabb művészszakár alkotásai a kísérletező kedvű tanúskodnak. Az elektrografika – bár már Magyarországon is egyre nagyobb múlttal rendelkező technikává válik – mindenképp nyitottságot és vállalkozó kedvet feltételez. Az alkotás egy technikai eszközökkel igénylő, ám a véletlenszerűségnek is teret engedő műfaj, illetve eljárás során születtek meg. A műveken az olykor kusznak tűnő, szövötté összejáratott formák és textúrák közül a tőle ismeret nyílik, a keresés szimbólumai tűnnek elő. E dinamizálnak és új technikának tünik ellent mondan *Nemes László* csendessége, légius akvarelljeinek harmóniája. Klasszikusan, arányosan berendezett kompozíciói olyan lehetőségek, hogy velük szinte kiép a néző a mesébe, pedig csak a közeli Sugovica-part és az árteri erdő volt modellje. Kevés eszközt használ, a képsíkot is meglehetősen líresen hagyja, amivel azt éri el, hogy felidézett belső képként értelmezhető a tájrészletet.

Sokszínű, technikailag, szemléletben szines és élettapszalatokban gazdag művészek és tanárképzések mutatkoznak be a kiállításban. A sokszínűség azonban épp annak záloga, hogy a náluk tanuló diáknak van lehetősége megtalálni a hozzá legközelebb álló formanyelvet. Így lehet, hogy versenyt versenyt után nyerne, és egy-két évized múlva az ő kiállításaiiban gyönyörködhetünk majd. Jó lenne, ha a művészszakár éves bemutatkozása hagyományt válna, és a bajai közönség általuk még szorosabban kapcsolódhatna be a kortárs művészet ismeretének és értőinek körébe.

Gebauer Imola

(A Jelky András Általános Művelődési Központ művészeti tanácsa tagzata tanterületének, azaz a vízus tanároknak idei közös kiállítása április 23. és május 31. között került megrendezésre a Bács-Kiskun Megyei Nemzetiségi Központban.)

Szent Iván éjszakája

Több mint száz éve, 1902-ben a bajai Bellosics Bálint – korának neves néprajzkutatója – cikket írt a szentiváni szokásokról, s bár egész Európa és Ázsia területéről sorakoztatott fel adatokat, azt írta: „Mint a nép sok más ünnepe, ez is pusztulóban van. Adatok után kutatóm, mindenlőn hallom, hogy »regében szebb volt az ünnepe«, »a szomszédok is gyakorolták...« »a palócok közt is kihalóban van...« Bácskai... adtaimban ez ünnep keretébe tartozó szokásoknak néhol csak töredékei maradtak meg... Tűzbiztonsági szempontból a hatóság is rítkítja.» Ha száz évvel ezelőtt ez volt a helyzet, mit mondjunk ma? Emlégetik Iván napját, de igazából már alig tudnak valamit róla, leginkább a tűzugris el még az emlékeztében, pedig hajdan nagyon gazdag és területileg is különböző szokásanyaga volt.

A nyári napforduló szinte minden nép valahogy megünneplelte, a napot természetesen a tűzzel hozta kapcsolatba. A kereszténység ezeket a pogány ünnepeket igyekezett valahogy beépíteni a maga ideológiájába, „megszentelni”, hogy így könnyebben küzdhesen ellene. (Ismerős módszer az utolsó 50 évből: Télapó, Penny-ünnepe stb.) A nyugati egyház Keresztelő szent János születésnapjának, míg a bizánci lefejezés napjának tartja. Érdekes, hogy a János-napot a szláv Irvának mondják a magyarok, mivel a keresztény-

ség terjedése idején szláv papok nagy számmal tevékenykedtek. Míg a római tanítás szerint Jánosnak a világszűrségi kell tanúságot tenni, a keleti arra emlékeztet, hogy temető elégeték és hamvait szét-szórják, ezért horoták a szentiváni tűzhamuját a mezőre, hogy megvédje a kártevőktől. Más magyarázat a tűzgyújtásra, hogy János azt mondta a zsidóknak, hogy ott találjan rá a pusztában, ahol tüzet látnak, mikor azonban Heródes el akarta fogatni, nem találtak rá, anyai tüzet látnak. A szabadik néphit szerint János üldözött elől egy faluba menekült, egy áruló azt mondta, abban a házban találják meg, mely előtt tűz ég. Mire odaértek, minden ház előtt égett, és csak úgy tudtak bemenni, ha ágnarották. A felsőszentivániak szerint viszont az ugrálás annak az emléke, hogy mikor Mária felkereste Erzsébetet, aki akkor hat hónapos terhes volt Jánossal, a magzat megmozdult, ugrált anyja méhében. A tűz háromszor szokás ágnarai, hogy a Szentháromságtól nagyobb kegyelemben részesüljenek. Bod Péternek a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában lévő „a történelmre utat mutató magyar Lexikonban” írja: „Ezen a napon pedig ilyen dolgokat szoktak cselekedni: 1. A gyermekek szemetet, csontot egybeszednek, hogy azt megégessék és füstöt csináljanak, melynek ezt az okát tartják, hogy a tábja a pogányok a kuzak körül tüzet szoktak tenni,

hogy a kigyók ne szaporodjanak ott; mint-hogy ez Szent János napja táján szokott lenni, a keresztények a tudatlanság is segítve, a tábja tüzeket tettek, azokat által szökdeltek s azt kívánták, hogy minden nyomorúságuk éjjen el. 2. Égő fűszékert szoktak kezekben hordani s azokkal a határokat megkerülni, így gondolván, hogy így áldatuk meg az ő följeinek termése. 3. Némely helyeken ezen a napon kerekete forgatnak a melyek azt jelentik, hogy a nap már az égen felső pontjára hágott s onnan megfordult s minden dolgok változnak. Ez esik június 25-ik napján”.

Szabadikán az utcán vagy az udvarokon gyújtottak tüzet, Bököndön minden 4-5 ház előtt lobogott a szalmából vagy kukoricaszorból rakott tűz. A szabadik óregek szerint az utcán vagy az udvaron összegyűjtött gallyakból és szalmából rakják, és csak ezután tesznek rá rossz seprőket, kocsikokat. Az itt meggyújtott csóvákkal megkerülik a háznyeföldeket, hogy nagy dinnévi teremjenek, a tűz hamuját a baba, borsóra, paradicsomra, virágra szórják a kártevők ellen. A seprők meggyújtása, az égő seprővel földek megkerítése nagyon általános. Van arra is utas, hogy Baján az alvéri bunyevőzek az utcákon raknak tüzet, és azt ugrálják át a párok. Az ilyenkor kötött virágkoszorút a kapura akasztoták, hogy tűz ellen óvja a házat.

Solymos Ede

Az együttműködés hullámain

*A magyar-szerb-montenegrói
vízgazdálkodási együttműködés 50 éve (1956-2006)*

Az elmúlt években sorra napvilágot látta a szlovén-magyar, a horvát-magyar vízgazdálkodási együttműködés 10 éves évfordulóját bemutató kiadványok. A mindössze egy évtizedes visszatekintés egy új történelmi helyzetet jelez, hiszen az egykori Jugoszlávia felbomlása előtt ezek a vízügyi kapcsolatok a magyar-jugoszláv kétoldalú viszonyrendszerbe beépülve működtek.

Azt nem árt tudnunk, hogy a történelmi Magyarország fennállásának idején hazánkban a szomszéd országokkal nem voltak vízügyi kapcsolatai. Előszörban azért, mert a Kárpát-medence vízei szinte mind Magyarországot területein eredtek, s többnyire itt is folytak, vagy ömlöttek a legfőbb vízgyűjtőbe, a több országot átszelő európai nagy folyóba, a Dunába.

Gyökeresen megváltozott ez a helyzet a vesztes első világháborút követően. A trianoni békeszerződés utódállamokat hozott létre, s az ország korábbi vízrajzi egysége megbomlott. Ilyen körülmények között az árvédelmi biztonság kérdése megszűnt magyar belfügy lenni. Ebben a helyzetben a kétségbeesett magyar külpolitika első lépésként egy olyan nemzetközi jogi garanciákkal körbehatárolt rendszer kialakítását szorgalmazta, amely csökkentette az immár alvízi országgá vált Magyarországot utódállamoknak való kiszolgáltatottságát. Talán az egyetlen magyar siker volt a trianoni tárgyalásokon, hogy a békeszerződésbe sikerült belevenni két olyan cikkelyt, amely a kisantant országainak vízügyi kötelezettségét is rögzítette. A cikkelyek alapján 1920 júniusában megalakult a Dunai Vízügyi Műszaki Bizottság (francia nevének kezdőbetűivel a CRED). Az új intézmény kezdetben kevéssé volt hatékony, mert hiányoztak az eszközök, hogy határozatait az érdekelt felekkel végrehajtsa. Mindez azonban az 1920-as évek második felére már megváltozott, s nem véletlenül írta a magyar földművelési miniszter, Mayer János 1929-ben: „A CRED és az albizottsági működésének nemcsak erkölcsi, hanem gyakorlati értéke is van, és a CRED a magyar Alföld javára hasznos munkát végez.” Persze ekkor már túl volt a magyar és jugoszláv fél a CRED 1928-as lisszaboni előtti ülésén, ahol Jugoszlávia az

1926. évi árvíz kapcsán kritikát fogalmazott meg Magyarországgal szemben. De dr. Benedek József miniszteri hidrológiai okfejtése, amelyben a hasonló árvíz helyzetek vizsgálatának módszertanát is lefektette, meggyőzte az ellenérdekeltektől jugoszláv szakembereket.

Ez az előtörténet természetesen kívül esik a könyvben tárgyalt félévszázados magyar-jugoszláv vízügyi kapcsolatokról, s inkább csak jelzi azt a politikai-szakmai közeget, amely 1920 óta mindmég meghatározza a két szomszédos ország vízügyi kapcsolatrendszerét. Arról nem is beszélve, hogy ezek a nagyon fontos szakmai kapcsolatok – a titói politikának az ún. „népi demokráciák” részéről 1948-1955 között történt kiátkozása idején – mélypontjukra estek. Igaz, erről inkább csak sejtéseink vannak, hiszen a kötet az érdemi történetet a két ország vízgazdálkodási együttműködéséről szóló ratifikációs okmányok 1956. május 19-iki kiserőlésétől veszi számba. Bár a diplomáciai malmi közismerten lassan öröklnek, de talán az 1956 tavaszi jeges dunai árvíznek is lehetett szerepe a májusi ratifikálásban, hiszen az árvíz pusztításai elleni védekezés nem állt meg a magyar-jugoszláv határnál. Talán nem árt ennek kapcsán azt a közhelyet is felelegetni, hogy „a víz nem ismer határokat!”

Elődeink mindenesetre jó alapot helyeztek az együttműködést, mert ahogy a könyvből is meg tudhatjuk, az elmúlt fél évszázad alatt nem volt szükség a vitás ügyeket az aláírt kormányok számára előterjesztő Egyeztető Bizottság összehívására; nem kezdeményezte egyik fél sem az alapokmány megváltoztatását, azaz a két félnek minden lényeges kérdést az Egyezmény szemelében sikerült rendeznie. Ez talán nem is véletlen, hiszen a határ mindkét oldalán tapasztalt mérnökök vesznek részt az együttműködésben, s a hidrológia, valamint a hidraulika törvényei egyetemlegesen, rajtuk rést csak a politikai szándék tud találni, s ha ezt teheti, bizony talál is! 1991 és 1996 között a Jugoszláviával szembeni szankciók miatt a közös vízgazdálkodási bizottság szüneteltette tevékenységét. De hát a Duna és a Dráva változatlanul tovább folyt, miként rendezesek voltak a közös szakmai bejárások, a vízminőségi minták vételezése, a hidrológiai adatszerék stb.

A könyv sorsa veszi a közös érdekű vízfolyásokat, vízgazdálkodást. Ennek taglása közben hasznos adatokat tudunk meg a fő vízfolyásról, a Dunáról, a Vajdaság számára legfontosabb Duna-Tisza-Duna vízgazdálkodási rendszeréről, amelynek első és legfontosabb része az 1802-ben befejezett Ferencsatorna volt. A vízgazdálkodással kapcsolatban felmerülő kérdésekre adott egykori és mai válaszok műtárgyakban, hajózó- és öntözőcsatornáiban, vízvezető rendszerükben, töltésekben, zsilipekben és vízlépcsőkben élhetnek tetstet. Ezek fenntartása, üzemrendjük kialakítása, a két országba kiterjedő térség vízkárokat elleni megóvása folyamatos együttműködést kíván.

Ennek során a vízgazdálkodás egyes szakágainak (mint pl. a folyászáblózás, a vízkárelhárítás, vízminőség-védelem stb.) 50 évi feladatait és eredményeit veszi számba a kötet.

Különösen jó gondolat volt a kötet szerkesztőitől, dr. Faludi Gábortól és dr. Kubatov Jánostól, hogy a félévszázados történet egykori és jelenlegi résztvevőinek lehetőséget adtak a visszamelegkezésekre. S ezektől a történetektől egyszerűen élővé váltak már elhunyt kollégák, az anekdotákban visszatükröződött a magyar, szerb kollégák egymás iránti szeretete,

tisztelete. Olyan jellemző vagy humoros eseteket sikerült megörökíteni, amelyek – ha nincs ez a kötet – talán nem is maradnak fenn, hanem észrevételül átcsuszannak a nagy ismeretlen birodalmába. A sok jó történéstől találmomra csak egyet emelek ki, mert benne – mint cseppben a tenger – minden jellemző: „Az 1980-as évek elején történt, hogy dr. Simády Béla [szegedi vízügyi] igazgatót telefonon hívta a az OVH nemzetközi főosztályának egyik előadója, aki a magyar-jugoszláv jegyzőkönyveket formailag ellenőrizte, s közölte, a legutóbb felterjesztett szakértői jegyzőkönyvet tévesen írták alá, ugyanis Toldi László a jugoszláviai megbízotti ro-

vatha, míg Zeivy Radivoj a magyar képviselői rovába helyezte aláírását. Simády Bélának könyvi dolga volt: választásban közölte, örül annak, hogy így történt, ugyanis – nem mindenki tudhatja – Toldi László a Zentai Vízgazdálkodási Munkaközösség igazgatója, míg Zeivy Radivoj az Alsó-Tisza vidéki Vízügyi Igazgatóság [Szeged] gazdasági igazgatóhelyettese.”

A kis kötetet magyar és szerb-montenegrói szakemberek anyagából, körültekintő munkával állították össze.

A vonzó borítójú, igényes megjelenítésű, áttekinthető, olvasmányos, szép képekkel illusztrált könyv függelékében megtalálható a magyar-jugoszláv egyez-

mény pontos szövege, a két ország víz-gazdálkodási bizottságának alapszabályzata, az eddigi összes bizottsági ülésszak időpontja és helyszíne, valamint az azokon részt vett magyar és jugoszláv kollégák neve.

Felolvasó kiadó: Dr. Halász Rudolf (igazgató, (Alsó-Duna-völgyi-Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, Baja), a Vízjár-elhárítási Albizottság elnöke. Szerkesztők: Dr. Faludi Gábor és Dr. Kubatov János. A borítót tervezte: Klossy Irén. Nyomdai munkák: Arculat Nyomda Kft. Baja. 2006. (17×24 cm formátum, 72 oldal).

Fejér László

A vitaminok mint nélkülözhetetlen tápanyagok

A szervezetünk számára szükséges hatféle tápanyag (fehérjék, szénhidrátok, zsír, ásványi anyagok, víz, vitaminok) közül a vitamínmennyiség szükséglet a legkisebb, de ezek nélkül szinte rövid időn belül megállnának életműködésünk. Az elnevezés a latin vita: élet szóból és kémiai szerkezetre utaló amin (NH₂-csoport) összetételéből ered. Valójában bebizonyosodott, hogy a ma már 30-nál is több ismert vitamin közül tőbbször hiányzik ez a jellegzetes atomcsoport. Főként a növényekben, állatokban – természetesen az emberben is – termelődnek a természetben a szerves vegyületek, de napjainkban már se széri, se száma a szintetikus úton előállított vitamínkészítmények. Felfedezésük éve éppen egybeesett hazánk millenniumi (1896) évfordulójával: egy jávai kutatóorvos (Eijkman) csirkeéletréteivel igazolta, hogy a hántolt rizzsel etetett madaraknál fellépett az ún. beri-beri betegség. Idégyulladás, gúrcsú, gyomor- és bélzavarok lépnek fel az embernél is, ha csupán hántolt rizst fogyaszt hosszabb időn keresztül. A rizsében található egy amin-típusú vegyület, amelyet Funk izolált 1910-ben, amely a vitamin elnevezést kapta. Ez a ma már pontosan ismert B₁ vitamin vagy tiamin. A vitaminok nemcsak az élőlényben, a talajban is gyakoriak, amelyek a virágos növények gyökereiből, az elhalt élőlényekből egyaránt származhatnak. A talaj vitamintartalma egyenesen arányos a talajlakók mennyiségével. Az első évtizedekben nem ismerték a vitaminok kémiai szerkezetét, ezért az ábécé nagybetűivel nevezték el azokat: A, B, C stb. vitaminok csoportneve születtek. Öldékonyáguk alapján zsírszban (A, D, E, K) és vízben oldódó (B,

a többiek) vitaminokat különböztetünk meg, amely a szervezetbe juttatás gyakoriságát is meghatározza: vagyis a vízben oldódókat rendszeresen/naponta, a zsírszban oldódókat ritkább időközönként elegendő magunkhoz venni. Igen kis mennyiségben hatnak, de bémelyik hiányt szinte az egész szervezet megérzi. Befolyásolja a szervezet normális életműködéseit (átvekedés, általános közérzetünket), sőt több enzim átmeneti alkotói lesznek, s így mint katalizátorok gyorsítják vagy lassítják az egyes folyamatokat. Hiányukkor leállhatnak egyes részfolyamatok, s az úgynevezett hiánybetegségek – avitaminózisok – lépnek fel. Csökkent mennyiségű vitamin esetén hipovitaminózis, túlzott adagoláskor a hipervitaminózis rendellenes életműködés figyelhető meg. Napjainkban már több, vitamínmókkést csökkentő vagy megszüntető, ún. anti-vitamint is előállítanak, amelyeknek az orvosi gyakorlatban esetenként fontos szerepük lehet.

A természetes vitaminforrások a növényi és állati táplálékok, a kiegészítők tabletták, folyadékok, injekciók mint szintetikus készítmények kerülnek forgalomba. Táplálékoknál maximális vitamintartalmát az alábbi módon biztosíthatjuk:

- zöldségeinket frissen mossuk, ne áztatunk hosszabb ideig,
- gyorsfagyasztással (mélyhűtéssel) tároljuk azokat,
- főzés előtt ne olvassuk fel a lefagyasztott zöldségféléket,
- fogyasszunk minél több hámozatlan gabonaféléket (rizst, búzát),
- kerüljük a hosszadalmas főzést, inkább rövid ideig pároljunk,

– acélozzot, zománcozot, illetve üvegedényt használjunk,

– a túl barnára süített ételek sok vitamint vesztenek,

– a burgonyát hájastul süssük-főzzük!

A vitaminokról szóló leírások szinte minden ismertebb rendelkezésségre javasolnak valamilyen vitaminkárát, amely legtöbbször táplálkozási recept és gyógyszerkészítmény kiegészítésekkel alkalmazva lehet a legeredményesebb.

Mennyit kell fogyasztanunk az egyes vitaminokból a siker reményében? Többnyire a napi adagot szokták szerepeltetni a szakirodalomban. Ez a mennyiség más-más lesz a gyermek és felnőtt, a férfi és a nő, az egészséges és a beteg ember esetében. (Például a folsav 400 µg/nap adagja terhes nőknél kétszeresre, sőt elmebetegség esetén a C-vitamin napi 60 mg adagja ezerszerre is emelhető!)

Az alábbiakban néhány közismertebb vitamin rövid leírását olvashatjuk.

A-vitamin (retinol, karotin): a retinol állati eredetű élelmiszerekben (faggyú, vaj), míg a karotin növényekben (pl. sárgarépa) is megtalálható. Napi adagként felnőtnek férfiak 5000 NE javasolt. Mivel 1 NE A-vitamin 0,3 µg A1-vitaminok vagy 0,6 µg karotinnak felel meg, a napi 1500 µg A1-vitamin az átlagos érték. A karotin tulajdonképp az A-vitamin előanyagja. A látás biokémiájában van fontos szerepe. Hiánya farkasvakságot (szürkületi rossz látás), illetve a kötbérvény elszarusodását okozza. A csontvédekezés is lelassul, sőt a gerincoszlop és koponya deformációjával is járhat hiánya.

B₁₂-vitamin (kobalamin): a jól működő pajzsmirigy segíti a felszívódását. A klo-

rofillban, az emberi vörösvérsejtekben előforduló hemoglobín-porfirin víz festékkel rokon szerkezetű, amelynek hiánya a vérszegénységhez vezethet. A béleben élő mikroorganizmusok termelik. Egyetlen olyan természetes szénvegyület, amely kobaltot tartalmaz! A vegetáriánusok számára feltétlen pótlandó vitamin, mivel ezen fogyasztók tej- és tojástermékeket nem használnak étrendjükben. Napi adagja 3 µg. Szintetikus készítményekből 5-100 µg alkalmazható naponta.

C-vitamin: hiánya esetén a „akorbut” nevű betegség tünetei jelentkeznek. Szent-györgyi Albert a mellékvese kivonatából izolálta 1928-ban, de csak 1932-ben vált bizonyossá, hogy a paradicsom-paprika prímevéből kinyert anyaggal – a C-vitaminnal – azonos vegyületről van szó, amely a glükóz/szőlőcukor egyszerű származéka. Napi szükséglet 6 mg, amely kis-mamánknál, idősekénél kétszerese, sőt

gyulladásos betegségekénél még többszöröse is emelhető adag. Erősíti immunrendszerünket, csökkenti a vírusos és bakteriális fertőzéseket, gyógyítja a fogínyvérzést. Két-három óra alatt ürül ki szervezetünkől. A szén-monoxid, egyetlen cigarettá alakr két napi adag C-vitamint emésztelhet fel! Legkönnyebben a zöldségnyáma, csipkegyökér, toema, zöldséppaprika, citromlé, ribizli fogyasztásával juthatunk a természetes alakjához, de az állati májnak és szintetikus készítmények is sikeresen alkalmazhatók pótlására.

D-vitamin (kalciferol): többféle tagból álló vitamincsoport, hiányuk az angolkórt (rachitist) okozza. Csökkenten a vér által szállított, csontokba lerakódó mészes és foszfor, ezért idősebb korban az osteoporosis (csonttraktus) elváltozást is előidézheti hiánya. Elővitaminja a gombákban előforduló ergosztérin, amely az ultraviola sugárak hatására alakul át D₂-vitammá. Ez a folya-

mat az emberi szervezetben is lejtátszódik, ha testünk kellő UV-sugárakhoz jut a napfény közvetítésével. Az Angliában ismeretes Észak-Atlanti áramlás hatására kialakuló gyökéri kőoldékpőzítés szomszójára a napugarak rövidebb hullámhosszúit, s így nem jászódók le a fenti vitaminkőzpőzítés. A gyermek csoportozta a csökkent mész- és foszforlerakódás miatt hajlékony marad. Innen ered a hiánybetegség „angolkór” elnevezése. Napi adagja 10 µg = 400 Ne.

A további részletezés helyett csupán néhány további vitamin rövid jellemzését adjuk: a B₂-vitamin a sejtélégzési folyamatok fontos befolyásolója, a K-vitamin a vérszagtállásban, a B₃-vitamin (niakotinsav) hiánya a pellagra nevű betegséghez vezet, míg az U-vitamin (metionin) a nyálkahártyáknak regenerálódásában fontos.

Végül tanácsoljuk, hogy sose hagyja ki orvosát egy-egy vitaminkúra tervezéséből.

Dr. Lakt Ferenc

Városcsúfításokról

Írtam már többször arról, hogy művészi képzésben nem részesült, névtelen falfrickások házaink falaira és máshová csinált vizuális jelei (grafittjei) csúfították el a várost. A feliralmányokról leírt soraimnak igazat adva sokan tessék-lássék módon bólogattak, néhányan közölték is velem, hogy igazam van. Ámde leírt gondolataim megvalósításáról – hogy ezeket nem nézhetjük tettetlenül és mit kellene tenni az illetékeseknek a tiltott tevékenység ellen – sajnos, nemigen adhatok számot.

Most a reklámózis néhány visszisságáról szolok. A több ezer példányban megjelent nyomtatott reklámkiadványokat, melyekkel elárasztják a várost, és az alkalmazott rőpődulókat osztogató cégek visszamaradt, eldobott, elszórt maradványait is csak annak okáért említem, hogy növelik a város szemetét.

Híre-hamva sincs már – mutatóba lehet találni egy-kettőt – a régi hengeres utcai hirdetőoszlopoknak és a plakátok ragasztására alkalmas hirdetőtűzőknek. Így hát ilyen célra használják a telefonfűlkéket, a szemé- és virágirtatókat, a villanylámpákbelek elosztószekrényeit, a villanylámpák oszlopait stb. Csúfítják a várost, teleragasztják ingyenesen bárki ezeket, következmények nélkül, bajai sőt más településen rendezett események plakátjait is odaszírielteti akárhí. Elszőnyevde láthatjuk a plakátok elhelyezésének szármalasan kis-

széri megoldásait, de boldog-boldogtalan odaerőszítheti magánhirdetéseit is az említett építményekre.

A plakátok és hirdetések ilyesféle elhelyezése nem volt minden időben ilyen rendezetlen és zűlérs, mert voltak reklámózással foglalkozó személyek, cégek, hasznát is hozták a városnak. Példának említem, hogy Baja 12 évre bérbé adta Urbányi Lászlónak a városi hirdetői és plakátragasztási jogot, évi 2050 pengőért. Ezen összeget negyedévenként előre kellett kifizetnie. Arra is kötelezték a bérlőt, hogy övékként félévi összeget mindig előre fizessen. Mivel az említett bérlő késedelmesen egyváltotta ki számláit, 1937. augusztus 16-ra felmondták szerződését, és a hirdetői jog további hasznosítása érdekében új versenytárgyalást írt ki a város, melyre az ajánlatokat szeptember 6-ig lehetett beadni.

Ehhez hasonló hirdetőszerve a régmúltban még nagyobb településeken is működtek. Ezek összevonásából hazánkban 1948-ban megalakították egy széles tevékenységgel működő reklámvállalatot. Volt kirendeltsége Baján is. Nem fordulhatott elő, hogy az önkényesen kdragasztott, egy idő után már elévült régi ragasztmányok vastagon foszlanak, leválva fityegnek szagpérezédkün rovislám, gyengülve Baja hímvét. Megoldott volt létezésével nemcsak az izléses plakátragasztás, de más reklámakciók lebonyolítása is. Aztán

megszűnt az alacsony díjazás mellett tevékenykedő Magyar Hirdető Vállalat, nem alakult helyette Baján semmi.

Nincs tíj a nap alatt. A kényeszerű helyzetben nem lehetne mondjuk egy, egyetlenegy személyvel és egy részfoglalózási plakátragasztóval hirdetőíródtól létesíteni? Vagy nem lehetne talán a Szentháromság téri Bajai Kommunikációs és Marketing Kft. számár a hirdetői jogot megadni, hogy kis befektetéssel jettetés hirdetőoszlopok és -tűzők elhelyezésével hasznoltajton működheszen?

Tenni kéne valamit azért is, hogy az előírásokat kellemes lelki bizsergéssel ne szegjék meg az emberek. Magától értődő lenne szerintem, hogy a városban sétálgató közterület-felügyelők a jelenlegi helyzetben jeleznek illetékeseknek a tiltott plakátragasztást, hiszen a vak is láthatja, hogy a szabálytalankodók kiléte könnyen megállapítható a plakátról vagy a hirdetőnyírról, és akkor az ellenük hozott eljárás ellen nem lehetne apelláta. Az általam megkérdéztet hivatali illetékes azzal érvelt, hogy az önkormányzati rendelkezés szerint csak tettenérésrel lehet az önkényes szabálytalankodók ellen eljárni. Jő-akarátlan firtatom – ha igazán van ilyen rendelkezés –: nem lehetne módosítani?

Nincs lehetetlenség, csak tehetetlenség – mondja a magyar szólás. Nem lehet akadály, melyet a lelemény le ne győzzen.

Bánáti Tibor

Bukovina – Istenségi életkép

A kispadon – Csóka Ferenc adomái

Ferencbám igen szegény, kis fejű, szerencsétlen, magas és szikár ember volt. Szerencsétlen, mert még az orrából is beszélt. De mindezek ellenére szeretet beszélni, és igen jó humorral is rendelkezett. Talán érezte, hogy az az igazi humor, ha valaki saját magát is ki tudja figurázni, mert olvasni, azt nem tudott. Az ízlés meg mindenképp főlött szerette. Akik őt ismerték idős korban, már Dunántúl, sokszor megkínálták egy-egy pohár borral. E célból bizony gyakran tett látogatásokat. Ilyen alkalomkor szokta mondani: Jaj édes komámosszon! Az Isten szolgált ki kendből!

Mivel ott a bukovinai Istenségi faluban tévé, mozi, színház nem volt – rádió is tán egy, Pityókás Istvánál –, sokszor összejűltek, főleg vasárnaponként az emberek valamelyik házára, vagy ha jó volt az idő, a kapu elejébe kitétt székecskéken. Megtalálták egymást, talán azért is, mert a harisnyájuk (pozitónadrág) s kékűtet, buggyos ujjú ingük már messziről láttatta őket. Egy-egy ilyen alkalommal szívesen hallatta dunyogós hangját Csóka Ferencbá is, aki egy ereszes, egyzóság házaoskában egyedül tengette életét. Nemesszerű bizony megokulára is adta kisire sikeredett fejét. A többiek meg szívesen hallgatták, mert tudták, hogy nagy helyeségek kerekednek ki, ha ő kezd rá dunyogós történetekre, amiken nagyokat lehet kacagni.

A repülőgép

Há éccer égy nagy bog pénzre tettem szét. Sokatipkálaltam, hogy mire és kőcsonn el. Gondoltam magamba, hogy ojanat vészik eméjén más senkinek sincs. Hát títva és marsodt a faluba mindenkinek a szája, amikor egy repülőgépet állítottam haza.

No, ésszeszéltem a komámot s a szomszédokat. No, mondom: gyerték meghecedozlak égy kicstül tükököt és, s beüllettem éköt. Há félrepühen velük jó kopóra. No, gondoltam most az én kezembe vannak. Amikor jól féna vótam, éccer csak megnyomtam a gýzet istenéséim, s ók mind a sorogjába áltak még égy másra hólva. Akkor megnyomtam a féket hirtelen s mind a hátra futak. Utána kerinborsóznul keztem, amég bökködzéni nem keztek. Gondoltam magamba: inkább kikáratom a léghajót, de előbb jól megkínáztam éköt. Utána osztá nem és mert égyéik se belélni többet.

Nohát ez a repülőem még sokijgy megvót. A háburuba és abból masingyévérzetem a muszékára.

Házasság

Fánit imá rég üsmertem, amikor megémertem neki mondani, hogy szeretnék neki egy butacsakot csinálni. Neki se vót számúje s sénékje az annán. Orsinánémna küjell. Úgy gondolták, hogy ha a két számúit ésszetégytik, lésszünk hármóna. Éccer osztá megbeszéltem a papvul. Elméstem Lébacsókhoz, a zsidóhoz, s véttem hitelere két évig párlukit. Főztünk égy nagy mált – szejent máduviba főzöttek a céldásoknak – s elhátam a két szomszédomat s mégiscsikítim. Délután átöljött Jánosbám a citorájával, s ojan lakodalmat csaptunk, hogy mégódlót.

A nászszekaca

Eljött este. A többijek elmétek, amit élig vártam. No, le kéne fekünni az aszonnal. A szar hírciknyolhattam vótam, hogy élig vártam, hogy Orsináném elalugyék, met ugyé csak egy ház (szoba) vót. Nézzük égyment az asszonyval. Orsináném csak

nem fekszik le. Ől a kuptor mellett a karnuciba s bérbétél, bérbétél (imádokozgat). Éccer osztá mégokaltam. Méghanguttam s mondom neki: Orsináné a rogyogóját! Ha nem fekszik le, kéndre mások réja!

Vége az ágyban

No, osztá lefeküdtünk. Kitróbálom – gondoltam magamba –, hogy az aszson vaján tuggya-je mire való. Há, szép lassan klrészbe fekszejk réja. Aszongya Fáni: ne úgy te hógj! Ahá! Hogy a nyavaja tőjön ki tégedi hát! Te honnat tudod, hogy hogy kell csinálni!?

Évekkel később

Fániból osztá érett aszjós aszson létt. Szidott örökké mind a bokrot. S hát ha még megtaláltam imi egy-két fityóka párlukit. Hogy így s úgy, a köjkekre sincs mit feladni.

Éccer é beam vagyok éppe rádocon égy korcsombá, amikor béj s a sánid. Üsmert ingem, met imá többször és mégpufozott vót. Odamények hézza s mondom, hogy adna é nekém égy jó tuncsot? Mit tudnék csinálni? Az aszson örökkéig úgy veszekédk, hogy észén nék a szájjával. A sánid – se szó, se beszéd – úgy megvigótt pufon, hogy vaj hámat sürültem magam körül. Én csak annyit mondtam: közezőnem ömestér úr! Most imá tudom, mit kell csinálni.

Hát uram, élig érek haza s az aszson éjen szójon titott réjam né (mutatta a fék tezerével). De én se vótam rést. Szívet gyűnttem s megvátam pufon úgy, hogy előtte Orsináném. Orsináném úgy széjelvette a kezeit, magával vitte a köjkeket, s a köjkek égy kamér vizet réjborítottak a macskára.

Lőrincz Gergely

Védendő védtelek: a sulyom

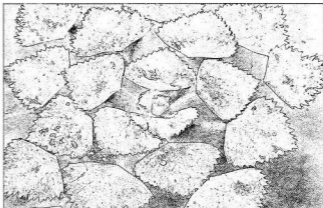
Hasznok állóvízeinek, de különösen nagy folyókat kísérő holtágainak, morotvainak és egyéb kőfészeknek gyakori növénye az a sulyom (*Trapa natans*), amelynek gesztenye fűz természetű finom csemegéket mag a közelműltben is árúították a bajai piacon és a vodcai bocsában. „Álló és lassan folyó vizekben, a Kabol s a Hadi-sziget körüli holt Dunáiban (Zor.); Ferencz és Ferencz József csatornáiban, az ismert vízinvényeink között legtovábbra marad meg a víz felszínén (legkétségtelen novembere)” – jellemezte Bács-Bodrog vármegyei előfordulá-

sát Prodnán Gyula (*Bács-Bodrog vármegye földjei*. In: Magyar Botanikai Lapok, XIV. kötet, Budapest, 1915. 242. oldal). A XX. század végén a Baja melletti Szeremle-Duna vízi növényzetét vizsgálva dr. Laki Ferenc a következőket írta a sulyomról: „A Bajához közelebbi szakaszon teljesen elborítja a vízfelület” (*A szeremle-Duna-ág vízi és vpartú növényzete*. In: A szeremle-Duna-ág, EJTF, Baja, 1992). A növény mostani helyzetéről pedig elmondhatjuk, hogy Baja környékén sokfelé előfordul és állományai stabilnak tűnnek.

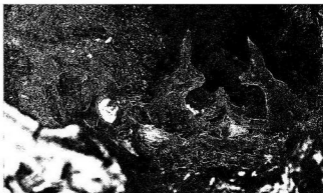
A sulyomfélék (*Trapa*oae) családját hazánkban egyetlen fajjal képviselő növény a tündérrózsá-hínár társulások tartozik. A sulyom őszel vízfenékre süllyed termése tél vége felé indul fejlődésnek. A felszín irányába törekvő száron kicsiny, hamar leváló pikkelyszerű levelek és ítelnes, sallangszerű járulékgökök fejlődnek. A szár nem elágazó, s hosszúsága a víz mélységétől függően 0,5-3 méter lehet. Amint a hajtás csúcsa eléri a vízfelszínt, megjelennek a hályoganyag felkeltő nyelf, felületükkel borszerűnek ható, jellegzete-

sen deltoid alakú és elől és hátsó részükön durván fogazott levelek. A kialakuló levétróza 20–50 mozaikosan elhelyezkedő levélből áll, s ahol a sulyom gyakori, ott összefüggően több száz négyzetméter nagyságú bamászöld szőnyegként teríti be a vízfel-színt. Júliusban és augusztusban figyelhetők meg úszóleveleinek hónaljában kicsiny, magányos, fehér színű és 4 tagú virágai, amelyek akkor nyílnak, ha kónsá-nyuk a víz fölé emeli őket. A megterméke-nyítés után kialakuló termés kifejlődve szürkésfekete színű, 2–4 centiméter hosz-szú, 4 szarvú és csúcsán koronára emlé-keztető formájú. A termés küllemében a bíka fejére emlékeztet, valószínűleg innen származik Baja környéki népi elnevezése („bíka”). Ősszel, az elpusztult növényről leváló érett termések a víz fenekére süllyednek, majd a puha részek lerohadnak rójuk és a kemény csontjához szarvain lévő kis kampók horgonyként az iszaphoz rögzítik őket. Ha a termésre a fűrdőzők vagy a halászok meztitáb rálépnek, a hegyes szarv a talpba fűródve, esetleg beletörve fájdalmas és elfertőződő sérülést okozhat. Vélhetően ebből ered két másik népi elne-vezés, az „istenniyila” és a „bőkös hínár”. A „jezsuitadió” elnevezés valószínűleg onnan származik, hogy Olaszország északi részén a sulyom terméseiből olvasókat vagy nyakláncokat készítettek (ezeket fő-leg a bűcsűjárók vásárolták). A Hoff-mann–Wagner-féle *Magyarország virá-gos növényei* (Természettudományi Tár-sulat kiadása, Budapest, 1903. 23. oldal) szerint a csemege sulyom népi elnevezé-sei: „Jezsuita dió, számartóvis, vízi dió v. gesztenye”. A Csapody–Priszter-féle *Ma-gyar növénynevek szótára* (Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966. 171. oldal) gyűjtései a következők: „bíka (a termés), istenniyila, jezsuitadió, vízidió, vízigesz-tenye, vízimogyoró”. A nyelvészek szerint a sulyom finnugor eredetű szó, és termé-sének töviséről kaphatta a nevét: össze-figg a stily, sül és sün szavakkal.

A régészet számos lelete bizonyítja, hogy termésének maghéjtól megtisztított belső része már az emberiség történelmé-nek kora időszakában is élelmeként szolgált. Svájci, svédországi és finn-or-zági előépítményeknél talált termés-héj kupacok nemcsak fogyasztását iga-zolják, hanem a maihoz képest nagyobb európai földrajzi elterjedéséről is tanú-skodnak. Későbbi feljegyzések szerint fő-leg a szegény nép ette, szűkös időkben megfőzte vagy pörkölte, majd megőrölve kenyeret sütött belőle. A vizsgálatok sze-rint a sulyomtermés magjának magas a

A sulyom jellegetes levelei

Mókusrágta termések egy fadűben

Kiszáradt holtágban lehoronyzott termés

Az olasz
kétülkös sulyomból készült olvasó

fehérje- és a szénhidrát-tartalma, tápérték tekintetében pedig felveszi a versenyt a szőlőgösztenyével, illetve íze is arra emlékeztet. A háborút követő éhséges idő-

szakokban mindig fellelőlt fogyasztása, sőt voltak időszakok, amikor a növényt takarmányozási célokra is felhasználták. Dr. Kieselbach Gyula tanulmányában arról számolt be (*A sulyom*. In: Természettudományi Közöny, Budapest, 1943, 112-117.), hogy az ázsiai országokban több sulyomfajta természetnek, és például a Kasmírban összegyűjtött sulyomtermés 40 000 ember 5 hónapi élemezéséhez elegendő. Magyarországi állományai a vízrendezési munkákat követően fogyatkoztak meg. „A tavak, holt ágak, állóvizek kiszáradásával, a folyók szabályozásával bizonyosan gyérül, sőt pusztul is a sulyom, nem csak Svéd- és Németországban, Svájcban, Belgiumban, Hollandiában és Alsó-Ausztriában, de kiváltságosan hazánk rónásáin” – írta dolgozatában dr. Borbás Vince (*A sulyom pusztul fel*. In: Természettudományi Közöny, Budapest, 1894, 297-322.).

A sulyom termését főleg késő ősszel vagy a hó és a jég elolvadása után halászták. Kőmékünk alkalmazott gyógyítási módszeréről Bánáti Tibor közölt adatot: „Az iszapba lehorgonyzott bikát főleg a halászok gyűjtötték a csónak végéből valahogyan úgy, hogy hosszú rúd végére erősítették egy rossz bunda- vagy durva gyapjárabot, azzal kavarták a vizet, amelybe

beleeragadt a tükés termés.” (*Bikát is árultak a bajai piacon*. In: Bajai Honpolgár, Baja, 2004. 16.) Másik módszeréről dr. Borbás Vince írt említett cikkében: „Hálónak ócska bunda- vagy gubadarabot használnak, melyet űt-hat ágú kőtőre kötnek”. Előzőek mellett gyakran házták ki a halászközökhöz különösen vonzólsókor beleakadt terméseket, amelyeket utána összeszedtek.

Ismert a sulyom orvosságként történő felhasználása, már a régi görögök és rómaiak is gyógyerőt tulajdonítottak a növénynek. Hippokratész gyulladás ellen hűsítő italként ajánlotta, Dioszkuridész Pendantsz és Caius Plinius Secundus többek között borogatások, száj- és szemvizek készítésére ajánlotta. Ezeket a klasszikus felhasználási módokat vették át a középkori orvosi filvészkönyvek írói és egészítették ki saját receptjeikkel. Württembergben a termék főzetét oldalszársások ellen iták, Karintóban magjának lisztjét hasmenés ellen fogyasztották vagy Szerbiában láz csillapításra használták a még éretlen, zöld termések keserű héját. Napjainkra azonban ezek a lehetőségek nagyrészt felledésbe merültek.

A sulyom védett, természetvédelmi értéke 2000 forint.

Dr. Nebojszki László

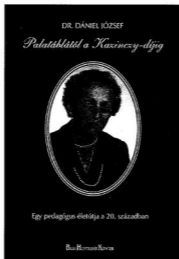
Bajai Honpolgár Könyvek

3.

A könyv egy kiváló pedagógus, Sárosy Józsefné életútját tárja elénk. A barátok, tanítványok visszemlékezéseire is támaszkodva a szerző érzékletes képet fest Ica néni – vagy ahogyan Vaskúton ismerték: Ili tanító néni – küzdelmes, de sikeres életében is gazdag pályájáról. Sok-sok mulatságos, olykor elszomorító epizód felidézésével bemutatja a háttérrel szolgáló kort is.

Az életrajzot Sárosyné közvetlen munkatársainak a közös tevékenységről szóló beszámolóik követik, és a kötetet saját, nem szakmai tárgyú írásaiból összerakított válogatás zárja.

A szép kiállítású, bőséges képanyaggal illusztrált, 292 oldalas könyv Baján a Színvonal Galériában (Szentháromság té. 11.), Vaskúton az általános iskolában vásárolható meg. Ár: 1500 Ft.

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Anikó, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Katalin, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Anstl

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefón: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033-20030119

Nyomdai munkák:
Arcalet Nyomda Kft.
Bajai Anikó u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.